

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΓΕΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ**

Διπλωματική εργασία

**Η γλωσσική διάσταση της ευρωπαϊκής
ενοποίησης**

Ευγενία Μπαλαμώτη [ΑΜ 0906Μ036]

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Νέδα Κανελλοπούλου

ΑΘΗΝΑ 2009

ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΓΕΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

Διπλωματική εργασία

Η γλωσσική διάσταση της ευρωπαϊκής ενοποίησης

Ευγενία Μπαλαμώτη [ΑΜ 0906Μ036]

Υπότροφος Ι.Κ.Υ.

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Νέδα Κανελλοπούλου

ΑΘΗΝΑ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ (ABSTRACT)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Το κοινοτικό δίκαιο μέσα από τη γλωσσική πολυμορφία

Κεφάλαιο Πρώτο: Η γλώσσα του κοινοτικού κανόνα

1. Ζητήματα κύρους της κοινοτικής νομοθεσίας	σελ. 14
2. Ζητήματα ερμηνείας της κοινοτικής νομοθεσίας	σελ. 22

Κεφάλαιο Δεύτερο: Η γλώσσα των κοινοτικών οργάνων και οργανισμών

1. Οι γλώσσες εργασίας στα όργανα και τους οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης	σελ. 29
2. Περιορισμοί στην «αρχή» της γλωσσικής ισοτιμίας	σελ. 34

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Το κοινοτικό δίκαιο απέναντι στη γλωσσική πολυμορφία

Κεφάλαιο Πρώτο: Γλωσσικά εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των προϊόντων

1. Προσπάθειες εναρμόνισης του δικαίου σήμανσης των προϊόντων
σελ.37
2. Σημεία τριβής: το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ως δίκαιο προστασίας της εθνικής γλώσσας
σελ. 41

Κεφάλαιο δεύτερο: Γλωσσικά εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων

1. Επιβολή γλωσσικών απαιτήσεων ως έμμεση διάκριση σε βάρος των διακινουμένων εργαζομένων
σελ. 46
2. Γλωσσικά δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών ενώπιον των εθνικών αρχών άλλου κράτους μέλους
σελ. 56

ΤΕΛΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Πίνακας βιβλιογραφίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ (ABSTRACT)

LANGUAGE ISSUES OF EUROPEAN INTEGRATION

The European Union, as an international organization aiming at the establishment and functioning of a common market and an economic union through the enactment of common rules, addresses language issues in two main ways : European law needs a “european language”. Since there is no such thing as a european esperando, European Community law has always been a multilingual law. At the same time, the European Community has to legislate in a multilingual reality. Both these aspects are part of a european law and language perspective; the language of EC rules and EC rules on language.

The first part of this paper deals with the language of European Communities, i.e. the linguistic regime of EC institutions and EC legislation. Being initially a matter of political balance and symbolic value, linguistic equality seemed to also respond to the need for transparency and prevent an extra burden on the democratic deficit of the European Union. However, the ever expanding E.C. law, *rationae materiae* and *rationae personae* has made it practically impossible to opt for a constitutional status to linguistic equality. Rather than accepting it as a principle of ec law, the ECJ has considered it a choice of secondary legislation, subject to restrictions and variations imposed by the needs of european institutions and organisms.

However, as long as the EC legislation is drafted in all 23 official languages and all texts are considered equally binding, interpreting community norms entails particular challenges. As there is no single authentic version, a “translingual” approach to controversial terms and expressions has to take place. Rules on treaty interpretation are of only little use. The demand for better regulation has led to the adoption of rules on legal drafting that take into account the multilingual character of e.c. law and might contribute to preemptively address such interpretation problems.

The second part of the paper deals with multilingualism as a threat to the common market. Free movement of goods, people and services often encounters linguistic barriers. Language requirements imposed by member states under various excuses, such as consumer protection and national language policy are scrutinized by the European Court of Justice. Such measures are found to be incompatible with EC rules whenever they are discriminatory and fail the proportionality test. On the other hand, although EC law does not protect minority linguistic rights as such, whenever such rights exist under national law, other member states' nationals can also benefit from them.

The multilingual element of European integration seems at the same time a blessing and a curse. Although one is tempted to use the Babel tower analogy, the role of multilingualism has so far been constructive. European legal language is a multilingual language regulating a multilingual community. Integration through law but not through a single language is a unique and challenging trait of the European Union edifice that adds to its complexity but also to its coherence and originality.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει πολύ πιο περιορισμένες φιλοδοξίες σε σχέση με τον τίτλο της. Περιορίζεται στην εξέταση δύο μόνο όψεων της σχέσης γλώσσας - δικαίου στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως φορέα του κοινοτικού δικαίου και τη γλώσσα ως εμπόδιο την εσωτερική αγορά. Ένας οργανισμός κρατών που εγκαθιδρύει κοινή αγορά, οικονομική και νομισματική ένωση, κοινό νόμισμα, θεσπίζοντας κανόνες εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών, υιοθετώντας κοινές πολιτικές, με άμεσο αλλά και απώτερο στόχο την ολοκλήρωση, έρχεται αντιμέτωπος με γλωσσικά ζητήματα υπό δύο βασικές ανάγκες: Την ανάγκη να εκφράζεται σε μία γλώσσα και την ανάγκη να ρυθμίσει βιοτικές καταστάσεις που εκφράζονται σε διαφορετικές γλώσσες.

Το διεθνές δίκαιο έχει αντιμετωπίσει το ζήτημα της πολυγλωσσίας υπό το πρίσμα των διεθνών οργανισμών και της ανάγκης διεξαγωγής των εργασιών και σύνταξης των πορισμάτων τους. Από την άλλη, το συνταγματικό δίκαιο έχει ρυθμίσει ζητήματα λειτουργίας πολύγλωσσων (κατά κανόνα δίγλωσσων) κρατών, σε επίπεδο νομοθεσίας και επικοινωνίας των πολιτών με τη διοίκηση (χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι η Ελβετία, το Βέλγιο και ο Καναδάς).

Όμως, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι τόσο διαφορετική από το παράδειγμα του διεθνούς και του εθνικού δικαίου που δύσκολα μπορούν να μεταφερθούν αυτούσιες η προβληματική και οι λύσεις που έχουν ήδη διατυπωθεί στα τελευταία. Επιχειρώντας να εντοπίσει κανείς κάποια βασικά θεωρητικά ζητήματα που τίθενται από την ίδια τη φύση του κοινοτικού εγχειρήματος, έρχεται αντιμέτωπος με τα εξής:

Θα μπορούσε να διατυπωθεί μια απόλυτη αρχή γλωσσικής ισοτιμίας, η οποία θα έλυne όλα τα προβλήματα σε θεωρητικό επίπεδο, καταλείποντας μόνο πρακτικά προβλήματα των οποίων η λύση θα εξαρτιόταν από τη διάθεση πόρων και την επινοητικότητα αυτών που θα καλούνταν να τα λύσουν. Η αντίθετα, θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή μια ακριβώς

αντίστροφη αρχή, ένα κριτήριο αποτελεσματικότητας και *in concreto* αντιμετώπισης κάθε γλωσσικού ζητήματος.

Η αρχή της κυρίαρχης ισότητας των κρατών -διεθνούς προέλευσης που όμως κατ' αρχήν δεν έχει υποχωρήσει σε κοινοτικό επίπεδο,- υπαγορεύει την επιλογή της γλωσσικής ισότητας των γλωσσών των κρατών μελών. Αυτή ήταν η ξεκάθαρη επιλογή αρχικά των συντακτών της ΣυνθΕΟΚ για την ίδια τη Συνθήκη και στη συνέχεια του κοινοτικού νομοθέτη στην παρθενική του νομοθέτηση. Στη συνέχεια η ανάγκη ισότιμης αντιμετώπισης των γλωσσών φαίνεται πως ενισχύθηκε και από διαφορετικές λογικές όπως η δημοκρατικότητα και η διαφάνεια στη λειτουργία της Ένωσης, αλλά ακόμα και από την προώθηση της πολυπολιτισμικότητας.

Όμως, η αντίρροπη και λιγότερο ελκυστική ανάγκη για αποτελεσματικότητα θέτει στην πράξη τα όρια σε μια απόλυτη διατύπωση μιας αρχής γλωσσικής ισοτιμίας. Δηλαδή γίνεται νομικά αποδεκτή η απόκλιση από μια τέτοια απόλυτη κατασκευή. Μάλιστα το ΔΕΚ σπεύδει να αμφισβητήσει την ίδια την ύπαρξη μιας τέτοιας αρχής, προκειμένου να γίνουν πιο εύκολα δεκτές διαφοροποιήσεις στο γλωσσικό καθεστώς της κοινότητας. Φειδωλό, χωρίς να αναλύει το γλωσσικό καθεστώς της κοινότητας, κρίνει *in concreto*, αρκείται στα απολύτως αναγκαία για τη θεμελίωση του συλλογισμού του ενόψει της εκάστοτε υπό κρίση υπόθεσης.

Αναπόφευκτη είναι η στάθμιση, η κρίση κατά περίπτωση. Γίνεται επίκληση αρχών όπως η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του διοικούμενου, όμως στο τέλος φαίνεται να προστατεύεται και η «αδικαιολόγητη» εμπιστοσύνη, ώστε να μην επικρατήσει το χάος, ο κατακερματισμός του πεδίου εφαρμογής της ίδιας νομοθετικής ρύθμισης ανάλογα με δυσαπόδεικτες καταστάσεις. Εισάγονται έννοιες όπως η «αντιταξिमότητα» μιας νομοθετικής ρύθμισης σε ιδιώτες που δεν μιλάνε τη γλώσσα της και θέτουν τη θεωρία του διοικητικού και του συνταγματικού δικαίου ενώπιον υβριδικών μορφωμάτων που δεν κατατάσσονται σε προϋφιστάμενες έννοιες.

Από αυτή την πρωτότυπη κατάσταση επηρεάζεται και η θεωρία της ερμηνείας του δικαίου. Αποδίδεται στον Eco η φράση “Η γλώσσα της Ευρώπης είναι η μετάφραση”. Όμως, η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου δεν γνωρίζει «πρωτότυπο» και μεταφράσεις. Πρέπει να αντιμετωπίσει τον ίδιο κανόνα διατυπωμένο σε είκοσι τρεις εξίσου αυθεντικές αποδόσεις και αυτό αποδεικνύεται τελικά απαιτητικό αλλά και αποδοτικό. Η αοριστία του κοινοτικού κανόνα, συχνά συνειδητή, ως τμήμα ενός consensus, μπορεί να αντιμετωπιστεί ερμηνευτικά καλύτερα όταν υπάρχουν παράλληλες γλωσσικές προσπάθειες διατύπωσης του ίδιου κανόνα.

Με αυτά τα ζητήματα καταπιάνεται το πρώτο μέρος της εργασίας, αναζητώντας πώς αντιμετωπίστηκαν στην πράξη αυτές οι θεωρητικές προκλήσεις. Δηλαδή το πρώτο μέρος της εργασίας αναζητά τη γλώσσα στην οποία εκφράζεται ο κοινοτικός κανόνας και ο κοινοτικός οργανισμός. Αρχικά εκτίθενται οι συνέπειες που έχει η «πολυγλωσσία» του κοινοτικού κανόνα στην ύπαρξη, τις έννομες συνέπειές του και την ερμηνεία του. Στη συνέχεια εξετάζεται η γλώσσα της Κοινότητας ως οργανισμού, δηλαδή η γλώσσα των οργάνων της. Κατά πόσο η αρχή της γλωσσικής ισοτιμίας, που ισχύει για τη διατύπωση της νομοθεσίας, μπορεί να επεκταθεί και στη λειτουργία των οργάνων και σε πιο βαθμό είναι θεμιτές αποκλίσεις από αυτή.

Από την άλλη, η ύπαρξη πολλών γλωσσών στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ένα πραγματικό δεδομένο που θα μπορούσε να δημιουργήσει γλωσσικά σύνορα στην ενιαία αγορά. Η λογική της στάθμισης είναι διάχυτη στην προσπάθεια νομοθετικής και δικαστικής αντιμετώπισης των ζητημάτων αυτών· στάθμισης ανάμεσα στις ανάγκες της ενιαίας αγοράς και την προστασία του καταναλωτή ή της κρατικής γλωσσικής πολιτικής. Οι γλωσσικές απαιτήσεις γίνονται κατ’ αρχήν αποδεκτές ως περιορισμός στις κοινοτικές ελευθερίες, αλλά μόνον εφόσον ανταποκρίνονται στα κριτήρια που θέτει η αρχή της αναλογικότητας.

Σιγά σιγά, από τις γλωσσικές υποχρεώσεις των κοινοτικών αλλοδαπών σε άλλο κράτος μέλος φτάνουμε στα γλωσσικά δικαιώματα του Ευρωπαίου πολίτη στο έδαφος της Ένωσης. Φυσικά είναι πολύ αργή αυτή η πορεία και δεν κατοχυρώνεται δικαίωμα του τελευταίου να απευθύνεται στην κοινοτική διοίκηση στη δική του γλώσσα, όταν αυτή ασκείται από όργανα της εθνικής διοίκησης.

Έτσι, στο δεύτερο μέρος της εργασίας εντοπίζονται εμπόδια που θέτει η πολύγλωσση πραγματικότητα στην εσωτερική αγορά. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις απαιτήσεις επισημάνσης των προϊόντων σε «γλώσσα ευχερώς κατανοητή από τον καταναλωτή». Εξετάζεται η θολή σχέση ανάμεσα στο ενδοκοινοτικό εμπόριο και την προστασία του καταναλωτή, οι λύσεις που έδωσε το Δικαστήριο σε σημεία έντασης αλλά και η ανταπόκριση του κοινοτικού νομοθέτη σε αυτές. Στο δεύτερο κεφάλαιο εντοπίζονται εμπόδια που θέτουν οι απαιτήσεις γλωσσομάθειας στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και την ελευθερία εγκατάστασης. Επίσης, απαιτήσεις που μπορεί να επιβάλει η εθνική γλωσσική πολιτική στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών. Τέλος, διαφαίνονται κάποιας μορφής «γλωσσικά δικαιώματα», παρεπόμενα δικαιωμάτων οικονομικής φύσης, που συνδέονται δειλά με την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη.

Απουσιάζει η προβληματική των μειονοτικών γλωσσών από την εργασία. Απουσιάζει όμως επίσης από το πεδίο αρμοδιότητας της Κοινότητας. Η ενίσχυση των γλωσσικών ποικιλιών αντιμετωπίζεται μόνο στο πεδίο της πολιτισμικής πολυμορφίας, χωρίς την αναγνώριση συγκεκριμένων δικαιωμάτων σε κοινοτικό επίπεδο. Η αρχή της επικουρικότητας και ο σεβασμός της εθνικής κυριαρχίας σε ζητήματα που αγγίζουν τον πυρήνα της, αποτρέπουν την κοινοτική ενασχόληση με το ευαίσθητο αυτό ζήτημα.

Κατά τη σύνταξη της παρούσας ένα από τα βασικά εμπόδια ήταν, μάλλον αναπόφευκτα, γλωσσικό. Συγκεκριμένα, ήταν προβληματική η απόδοση ποικίλων λέξεων παρεμφερούς αλλά όχι ταυτόσημου περιεχομένου που περιγράφουν τη γλωσσική κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αγγλικές λέξεις όπως multilingualism, multilinguism, plurilingualism, ομόηχες γαλλικές στις οποίες προστίθεται και η λέξη polyglotte και απουσία ελληνικών αντιστοιχών χωρίς αρνητική φόρτιση (όπως η λέξη πολυγλωσσία) δημιουργούν πεδίο για σύγχυση. Πρέπει, συνεπώς, να διευκρινιστεί εξ αρχής ότι όλες οι συναφείς εκφράσεις που χρησιμοποιούνται στο κείμενο προσπαθούν να αποδώσουν το ίδιο φαινόμενο, της πραγματικής αλλά και νομικής παράλληλης ύπαρξης πολλών γλωσσών στο έδαφος των κρατών μελών και στη λειτουργία του κοινοτικού δικαίου. Δεν υπάρχει δηλαδή κάποιο κρυμμένο νόημα στην εναλλαγή φράσεων όπως «γλωσσική εκδοχή» και «γλωσσική απόδοση», «πολυγλωσσία» και «γλωσσική πολυμορφία».

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ - Το κοινοτικό δίκαιο μέσα από τη γλωσσική πολυμορφία

Η Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα συντάχθηκε σε ένα μόνο πρωτότυπο, στη γαλλική γλώσσα¹. Δεν αναφερόταν ρητά ότι μόνο το γαλλικό κείμενο είναι αυθεντικό, όμως αυτό προκύπτει κατ' εφαρμογή των σχετικών κανόνων του διεθνούς δικαίου.² Ένα χρόνο αργότερα οι υπουργοί εξωτερικών των κρατών μελών συμφώνησαν σε τέσσερις επίσημες γλώσσες, τα γαλλικά, τα γερμανικά, τα ιταλικά και τα ολλανδικά³.

Αντίθετα, η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής ενέργειας και η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, στο ακροτελεύτιο άρθρο της η κάθε μία, ορίζουν ότι και τα τέσσερα κείμενα στα οποία συντάχθηκαν (στη γαλλική, γερμανική, ιταλική και ολλανδική γλώσσα) είναι εξίσου αυθεντικά. Στο άρθρο αυτό προστέθηκε δεύτερη παράγραφος, κατά τη διεύρυνση του 1972, σύμφωνα με την οποία, δυνάμει των συνθηκών προσχωρήσεως, τα κείμενα της Συνθήκης είναι εξίσου αυθεντικά στις γλώσσες που αναφέρονται εκεί. Στον κατάλογο αυτό προστέθηκαν διαδοχικά οι γλώσσες των εκάστοτε νέων κρατών μελών, ώστε σήμερα να θεωρούνται αυθεντικά τα κείμενα της Συνθήκης σε είκοσι τρεις γλώσσες.

Η επιλογή αυτή σχετικά με το κύρος των γλωσσικών εκδοχών της Συνθήκης δεν επεκτάθηκε από τους συντάκτες της και στο παράγωγο δίκαιο. Η Συνθήκη δεν προδικάζει τη γλώσσα στην οποία εκφράζονται τα όργανα

---

¹ Άρθρο 100 ΣυνθΕΚΑΧ: «Le présent Traité, rédigé en un seul exemplaire, sera déposé dans les archives du Gouvernement de la République Française, qui en remettra un copie certifiée conforme à chacun des gouvernements des autres États signataires».

² Βλ στη συνέχεια την αναφορά σε ζητήματα ερμηνείας. Βέβαια η σύμβαση της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών δεν είχε τεθεί σε ισχύ κατά την ίδρυση των Κοινοτήτων, όμως γίνεται δεκτό ότι στα ζητήματα ερμηνείας των συνθηκών αποκρυσταλλώνει ήδη ισχύον εθιμικό δίκαιο.

³ Alcaraz Manuel, “Languages and Institutions in the European Union”, Mercator Working Papers, 2001, σελ. 8.

της Κοινότητας ούτε τη γλώσσα στην οποία διατυπώνονται οι κοινοτικές πράξεις. Στο άρθρο 290 ΣυνθΕΚ προβλέπεται ότι: «Το γλωσσικό καθεστώς των οργάνων της Κοινότητας ορίζεται από το Συμβούλιο ομοφώνως, με την επιφύλαξη των διατάξεων που προβλέπονται από τον Οργανισμό του Δικαστηρίου».

Το «γλωσσικό καθεστώς των οργάνων» κρίθηκε επομένως ένα ζήτημα το οποίο απαιτεί την ευελιξία του παράγωγου δικαίου αλλά συγχρόνως τον απόλυτο σεβασμό της κρατικής κυριαρχίας που συνεπάγεται τον κανόνα της ομοφωνίας και την παντελή απουσία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου από τη διαμόρφωση του καθεστώτος αυτού⁴.

Δεν είναι περίεργο, λοιπόν, που το πρώτο μέλημα του Συμβουλίου ήταν να αποφασίσει σχετικά με αυτό το γλωσσικό καθεστώς. Να δημιουργήσει δηλαδή τη «γλώσσα της Κοινότητας». Αυτό έγινε με τον Κανονισμό 1/1958 «περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας». ⁵ Ο Κανονισμός καθιερώνει είκοσι τρεις επίσημες γλώσσες οι οποίες χαρακτηρίζονται συγχρόνως και γλώσσες εργασίας ⁶. Οι κανόνες που θέτει αφορούν τη γλώσσα στην οποία συντάσσονται τα κείμενα των οργάνων της Κοινότητας (πλέον της Ένωσης), τόσο ατομικού όσο και απρόσωπου χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα, τα έγγραφα που απευθύνονται προς τα όργανα της Κοινότητας, από Κράτη μέλη ή από πρόσωπα, συντάσσονται στη γλώσσα που επιλέγουν οι δεύτεροι, η οποία επιλέγεται από τις επίσημες γλώσσες. Η απάντηση των κοινοτικών οργάνων πρέπει να συντάσσεται στην ίδια γλώσσα. Όταν η πρωτοβουλία της επικοινωνίας ανήκει σε κοινοτικό όργανο, το έγγραφο συντάσσεται στη γλώσσα του κράτους μέλους προς το

---

⁴ Αντίθετα, το ζήτημα των επίσημων γλωσσών στα «πολύγλωσσα» κράτη λύνεται κατ' αρχήν σε συνταγματικό επίπεδο.

⁵ Για το (ταυτόσημο) γλωσσικό καθεστώς της ΕΚΑΧ: Κανονισμός 1/1958 ΕΚΑΧ.

⁶ Άρθρο 1: «Οι επίσημες γλώσσες και οι γλώσσες εργασίας των οργάνων της Ένωσης είναι η αγγλική, η βουλγαρική, η γαλλική, η γερμανική, η δανική, η ελληνική, η εσθονική, η ιρλανδική, η ισπανική, η ιταλική, η λετονική, η λιθουανική, η μαλτέζικη, η ολλανδική, η ουγγρική, η πολωνική, η πορτογαλική, η ρουμανική, η σλοβακική, η σλοβενική, η σουηδική, η τσεχική και η φινλανδική».

Προσωρινά διαφοροποιημένο καθεστώς ισχύει για την ιρλανδική και τη μαλτέζικη γλώσσα, όμως τα κράτη αυτή έχουν ως δεύτερη επίσημη γλώσσα την αγγλική.

οποίο απευθύνεται το κοινοτικό όργανο ή, σε περίπτωση που απευθύνεται σε πρόσωπο, στη γλώσσα του κράτους στον οποίο τη δικαιοδοσία υπάγεται το πρόσωπο αυτό⁷. Όταν η κοινοτική πράξη είναι «γενικής ισχύος», συντάσσεται σε όλες τις επίσημες γλώσσες.

Κεφάλαιο Πρώτο: Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

1. Ζητήματα ισχύος της κοινοτικής νομοθεσίας

Σύμφωνα με το άρθρο 254 Συνθήκη οι Κανονισμοί και οι Οδηγίες που απευθύνονται σε όλα τα κράτη μέλη δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αρχίζουν να ισχύουν από την ημερομηνία που ορίζουν, άλλως την εικοστή μέρα από τη δημοσίευσή τους. Η Συνθήκη δεν προσδιόριζε τις γλώσσες στις οποίες εκδίδεται η Επίσημη Εφημερίδα. Σύμφωνα με τον Κανονισμό 1/1958 τα κείμενα αυτά, οι Κανονισμοί και οι Οδηγίες, συντάσσονται σε όλες τις επίσημες γλώσσες και δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης επίσης σε όλες τις γλώσσες. Όλες οι γλωσσικές εκδοχές της Επίσημης Εφημερίδας δημοσιεύονται ταυτόχρονα. Σε διαφορετική περίπτωση θα υπήρχε αδικαιολόγητη διαφοροποίηση στο *ratione temporis* πεδίο εφαρμογής κάθε νομοθετήματος, ανάλογα με τη γλώσσα του ενδιαφερόμενου.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, παρουσιάζει ενδιαφέρον το ζήτημα των συνεπειών της μη (σύγχρονης) δημοσίευσης κοινοτικού νομοθετήματος σε κάποια από τις επίσημες γλώσσες. Το φάσμα των πιθανών λύσεων εκκινεί από το ανυπόστατο της πράξης και φτάνει στην καθ' όλα δεσμευτικότητά της.

---

⁷ Άρθρο 2 Κανονισμού 1/1958.

Αρχική νομολογία

Ήδη με την απόφασή του στην υπόθεση Racke⁸ το ΔΕΚ επεσήμανε ότι η ημερομηνία πραγματικής δημοσίευσης της κοινοτικής πράξης είναι αυτή κατά την οποία η πράξη είναι διαθέσιμη σε όλες τις επίσημες γλώσσες⁹. Το ερώτημα που είχε τεθεί ενώπιον του ΔΕΚ ήταν το εξής: ποια είναι η ημερομηνία έκδοσης ενός κανονισμού, εάν υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στην ημερομηνία που αναγράφεται στην Επίσημη Εφημερίδα, την ημερομηνία κατά την οποία αυτή είναι διαθέσιμη στο Γραφείο των Επίσημων Δημοσιεύσεων των Κοινοτήτων και αυτή κατά την οποία η Επίσημη Εφημερίδα είναι πραγματικά διαθέσιμη στο έδαφος κράτους μέλους. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι υπάρχει (μαχητό) τεκμήριο υπέρ της ημερομηνίας που αναγράφεται στο σχετικό τεύχος της Επίσημης Εφημερίδας.

Απέκλεισε όμως κατηγορηματικά το ενδεχόμενο διαφοροποίησης του χρόνου δημοσίευσης ανάλογα με την διαθεσιμότητα της Επίσημης Εφημερίδας στο κάθε κράτος μέλος και υπογράμμισε ότι η ενότητα και η ομοιόμορφη εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου επιβάλλουν την ταυτόχρονη θέση σε ισχύ των Κανονισμών σε όλα τα κράτη μέλη, ανεξάρτητα από καθυστερήσεις στη διανομή της επίσημης εφημερίδας σε αυτά. Το ζήτημα της ενδεχόμενης αναδρομικής εφαρμογής στην οποία μπορεί να καταλήξει μια τέτοια ερμηνεία αντιμετωπίζεται με αναφορά στην αρχή της ασφάλειας δικαίου. Δηλαδή το Δικαστήριο επεσήμανε ότι παρόλο που από η αναδρομική ισχύς των κοινοτικών πράξεων απαγορεύεται κατ' αρχήν από

---

⁸ Απόφαση ΔΕΚ της 25 Ιανουαρίου 1979, Υπόθεση 98/78, A. Racke v Hauptzollamt.

⁹ Όμως, σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η ημερομηνία κατά την οποία ένα τεύχος ήταν πραγματικά διαθέσιμο δεν ανταποκρίνεται στην ημερομηνία που αναγράφεται σε αυτό το τεύχος, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ημερομηνία της πραγματικής δημοσίευσης.

Σύμφωνα με θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου, ένα μέτρο που υιοθετείται από τις δημόσιες αρχές δεν εφαρμόζεται σε αυτούς τους οποίους αφορά πριν αυτοί να έχουν την ευκαιρία να λάβουν γνώση αυτής (shall not be applicable/n' est pas opposable)

την αρχή ασφάλειας δικαίου, αυτή η απαγόρευση κάμπτεται εφόσον δεν πλήττεται η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των ενδιαφερομένων.

Επίσης, στην υπόθεση Prosciutto di Parma¹⁰, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορούν να αντιταχθούν σε ιδιώτες προδιαγραφές σχετικές με την προστασία προϊόντος Προστατευμένης Ονομασίας Προελεύσεως, εφόσον οι προδιαγραφές αυτές δεν έχουν περιέλθει σε γνώση τρίτων μέσω κατάλληλης δημοσιοποίησης. Τη λύση αυτή υπαγορεύει, σύμφωνα με το Δικαστήριο, η αρχή της ασφάλειας δικαίου. Και στην περίπτωση αυτή δεν έγινε λόγος για ανυπόστατο της πράξης ούτε για κάποια μορφή ακυρότητας. Περιορίστηκε η απόφαση στο συμπέρασμα ότι τέτοιες προδιαγραφές μη προσηκόντως δημοσιευθείσες «δεν μπορούν να αντιταχθούν» στους ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες. Αξίζει να επισημανθεί ότι το Δικαστήριο δεν έλαβε υπ' όψη τη εκ των πραγμάτων και της ιδιότητας των ενδιαφερομένων δυνατότητα πληροφόρησής τους. Ούτε εξέτασε την καλή τους πίστη, παρόλο που η κύρια δίκη, ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, είχε ως αντικείμενο την **εφεξής** διακοπή παραβίασης αυτών των προδιαγραφών, δηλαδή ήταν δεδομένη η πλήρης ενημέρωση των ενδιαφερομένων, η οποία θα μπορούσε εύλογα να θεωρηθεί ότι θεραπεύει τη μη προηγούμενη δημοσίευση των προϋποθέσεων. Βέβαια, μια λύση κυμαινόμενη ανάλογα με την τυχαία και δυσαπόδεικτη ατομική ενημέρωση του κάθε επιχειρηματία ενδέχεται να δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου και να θέτει σε δυσχερέστερη θέση τον καλύτερα ενημερωμένο. Όμως, αν η πράξη τελικά δεν μπορεί να αντιταχθεί σε κανέναν, κατ' αποτέλεσμα είναι ανυπόστατη.

Τέλος, παρόμοιο ζήτημα τέθηκε στην υπόθεση Ορυζόμυλοι Καβάλας¹¹, με τη διαφορά ότι δεν αμφισβητήθηκε η νομιμότητα της δημοσίευσης του κανόνα στην ελληνική γλώσσα αλλά δόθηκε έμφαση στις

---

¹⁰ Απόφαση ΔΕΚ της 20-5-2003, C-108/01, Consorzio del Prosciutto di Parma and Salumificio S.Rita.

¹¹ Απόφαση ΔΕΚ της 14-2-1984, 160/84, Ορυζόμυλοι Καβάλας ΟΕΕ και Ορυζόμυλοι Αγίου Κωνσταντίνου κατά Επιτροπής.

δυσκολίες πληροφόρησης της προσφεύγουσας εταιρίας λόγω της πρόσφατης τότε προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το ζήτημα δεν απασχόλησε το Δικαστήριο στις επόμενες διευρύνσεις, μέχρι τη μεγάλη διεύρυνση του 2004, οπότε και τέθηκε σε πιο σοβαρές διαστάσεις.

Το πρόβλημα μετά τη διεύρυνση του 2004

Σύμφωνα με την Πράξη Προσχώρησης του 2003 οι κανόνες που αποτελούν το κοινοτικό κεκτημένο «δεσμεύουν τα νέα κράτη μέλη και εφαρμόζονται σε αυτά» **από την ημερομηνία προσχώρησης**. Επιπλέον, τα κείμενα αυτών των πράξεων συντάσσονται στις νέες γλώσσες, είναι εξίσου δεσμευτικά με τα κείμενα που είχαν συνταχθεί στις γλώσσες των παλαιών κρατών μελών και δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα σε περίπτωση που είχαν δημοσιευθεί στις υπόλοιπες γλώσσες. (άρθρα 2 και 58).

Δηλαδή, το σύνολο της τότε ισχύουσας κοινοτικής νομοθεσίας έπρεπε να έχει δημοσιευθεί στις νέες γλώσσες μέχρι την 1^η Μαΐου 2004. Όμως αυτό πραγματοποιήθηκε με καθυστέρηση σχεδόν δύο ετών, αφού η δημοσίευση των Ειδικών Τευχών της Επίσημης Εφημερίδας ολοκληρώθηκε το Φεβρουάριο του 2006¹². Την κατάσταση περιέπλεξε ακόμη περισσότερο το γεγονός ότι κατά το διάστημα αυτό η Επιτροπή δημοσίευε στο διαδίκτυο τμήματα αυτής της νομοθεσίας στις νέες γλώσσες, αλλά αποσπασματικά και ανεπίσημα. Παράλληλα οι κυβερνήσεις των νέων κρατών μελών είχαν θέσει στη διάθεση των πολιτών τους ανεπίσημες μεταφράσεις των κοινοτικών νομοθετημάτων άμεσου ενδιαφέροντος και χρησιμότητας, όπως της τελωνειακής νομοθεσίας. Ήταν θέμα χρόνου να τεθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και τελικά του ΔΕΚ το ζήτημα της ισχύος του κοινοτικού δικαίου κατά τη «γκρίζα» αυτή περίοδο.

---

¹²Αναλυτικά για το ζήτημα αυτό βλ. Lasinski-Suleci Krzysztof and Morawski Wojciech, “Late publication of EC law in languages of new member states and its effects: obligations on individuals following the court’s judgement in *skoma-lux*”, CMLR 45: 705-725, 2008-09-13.

Παρουσιάζουν ενδιαφέρον οι λύσεις που έδωσαν τα εθνικά δικαστήρια στο πρόβλημα ¹³, κρίνοντας επί υποθέσεων εφαρμογής (κοινοτικής) τελωνειακής νομοθεσίας. Ένα πολωνικό διοικητικό δικαστήριο έκρινε ότι η επιβολή δασμού δυνάμει κοινοτικού κανόνα που δεν είχε δημοσιευθεί στην πολωνική γλώσσα ήταν αντίθετη με την αρχή της ασφάλειας δικαίου¹⁴. Η απόφαση αυτή κατακρίθηκε λόγω της μη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΚ, παρόλο που έθετε ζήτημα κύρους κοινοτικής πράξης. Το εθνικό δικαστήριο δεν είχε αρμοδιότητα να κηρύξει ανεφάρμοστη την κοινοτική νομοθεσία.

Λίγο αργότερα δεύτερο πολωνικό δικαστήριο κατέληξε στο ίδιο αποτέλεσμα της απαλλαγής του ιδιώτη από την καταβολή πρόσθετων επιβαρύνσεων, εφαρμόζοντας όμως αυτή τη φορά το ίδιο το κοινοτικό δίκαιο¹⁵. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι η μη δημοσίευση κοινοτικής πράξης σε γλώσσα κράτους μέλους αποτελούσε λόγο που καθιστά «συγγνωστή» την πλάνη του ιδιώτη σχετικά με τη λανθασμένη εφαρμογή της νομοθεσίας αυτής από τις εθνικές τελωνειακές αρχές, αποκλείοντας τον εκ των υστέρων καταλογισμό του με τα υπολειπόμενα ποσά.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Εσθονίας έκρινε ότι εταιρίες που εκπροσωπούνται από επαγγελματίες εκτελωνιστές ενώπιον των εθνικών αρχών δεν μπορούν να επικαλεστούν τη μη δημοσίευση του τελωνειακού δικαίου στη γλώσσα τους¹⁶.

Η υπόθεση Skoma Lux

Ένα τσέχικο δικαστήριο έθεσε τελικά το ζήτημα ενώπιον του φυσικού του δικαστή, υπέβαλε δηλαδή προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ. Τα ζητήματα επί των οποίων ζητήθηκε η κρίση του ήταν (α) εάν «ένα κράτος μπορεί να εφαρμόσει σε ιδιώτες κανονισμό ο οποίος, κατά την ημερομηνία

---

¹³ Lasinski, ό.π., σελ. 707 επ.

¹⁴ Lasinski, ό.π.

¹⁵ Lasinski, ό.π.

¹⁶ Lasinski, ό.π.

εφαρμογής του, δεν είχε δημοσιευθεί προσηκόντως στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους αυτού» (β) εάν η κρίση αυτή αποτελεί ζήτημα ερμηνείας ή κύρους και (γ) εάν είναι άκυρος ο επίδικος Κανονισμός.

Η υπόθεση αφορούσε επιβολή προστίμου για παραβίαση της τελωνειακής νομοθεσίας κατά την περίοδο πριν και αμέσως μετά από την ένταξη της Τσεχίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά την οποία δεν υπήρχε στην τσεχική γλώσσα η εφαρμοστέα κοινοτική νομοθεσία. Οι τσεχικές τελωνειακές αρχές ανέτειναν ότι υπήρχε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Οικονομικών μετάφραση της ισχύουσας νομοθεσίας.

Η υπόθεση αυτή έδινε την ευκαιρία στη Δικαστήριο να ερμηνεύσει τις προαναφερθείσες διατάξεις τις Πράξης Προσχώρησης σε συνδυασμό με τις παλαιότερες διατάξεις του πρωτογενούς και παράγωγου δικαίου σχετικά με το γλωσσικό καθεστώς της Ένωσης. Όμως το ΔΕΚ απέφυγε να διατυπώσει αναλυτικές σκέψεις και υποβάθμισε τη σημασία της υπόθεσης, αποφαινόμενο συνοπτικά ότι η μη δημοσίευση κανονισμού σε ορισμένες επίσημες γλώσσες δεν θίγει το κύρος του, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την αντιταξιμότητα των διατάξεών του σε ιδιώτες.

Αναλυτικότερη ήταν η γενική εισαγγελέας, στις σκέψεις της οποίας αξίζει να γίνει αναφορά. Αρχικά εξέτασε το ζήτημα του κύρους κοινοτικών πράξεων που δεν έχουν δημοσιευθεί στην επίσημη γλώσσα κάποιου κράτους μέλους. Κατέληξε ότι : *«η μη δημοσίευση κανονισμού σε ορισμένες επίσημες γλώσσες δεν θίγει το κύρος του. Επομένως, δεν συνεπάγεται ούτε υποχρέωση του επιληφθέντος δικαστηρίου να υποβάλει σχετικό προδικαστικό ερώτημα»*. Στη συνέχεια εξέτασε το ζήτημα της εφαρμογής των έγκυρων αλλά ανύπαρκτων σε κάποια επίσημη γλώσσα διατάξεων κοινοτικού κανονισμού. Η συλλογιστική της εκκινεί από τη γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου. Αναφερόμενη στην υπόθεση υπόθεση Racke (98/78, σκέψη 15) κάνει λόγο για ύπαρξη θεμελιώδους αρχής του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία «πράξη των δημοσίων αρχών δεν μπορεί να αντιταχθεί σε ιδιώτες πριν παρασχεθεί σ' αυτούς η δυνατότητα να λάβουν

γνώση της πράξης αυτής. Πράγματι, η αρχή της ασφάλειας δικαίου επιβάλλει να παρέχεται στους ενδιαφερόμενους η δυνατότητα επακριβούς ενημερώσεώς τους ως προς την έκταση των υποχρεώσεων που τους επιβάλλει μια νομοθετική ρύθμιση. Η αρχή αυτή της ασφάλειας δικαίου πρέπει να τηρείται με ακόμη μεγαλύτερη αυστηρότητα προκειμένου περί νομοθετικής ρυθμίσεως¹⁷ δυνάμενης να έχει οικονομικές συνέπειες.

Επισημαίνει ότι δεν υπάρχει γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου που να κατοχυρώνει την αρχή της γλωσσικής ισοτιμίας, με έναν καθολικό τρόπο, παραπέμποντας στη νομολογία Kik¹⁸. Όμως συνεχίζει λέγοντας ότι «όσον αφορά τις πράξεις γενικής ισχύος που επιβάλλουν υποχρεώσεις σε ιδιώτες, δηλαδή κυρίως τους κανονισμούς, το Δικαστήριο ορθώς αρνήθηκε να δεχθεί περιορισμό της αρχής της ισοτιμίας μεταξύ των γλωσσών. Ειδικότερα έκρινε ότι λογίζεται ότι οι ιδιώτες γνωρίζουν το περιεχόμενο της Επίσημης Εφημερίδας μόνον όταν το αντίστοιχο τεύχος έχει πράγματι εκδοθεί στη γλώσσα τους». Αυτή η γραμμή ακολουθήθηκε και στην προαναφερθείσα υπόθεση Prisciuto di Parma, παρά την αντίθετη πρόταση του γενικού εισαγγελέα.

Στη συνέχεια η εισαγγελέας αναφέρεται στο 21ΣυνθΕΚ και στην αρχή της ισοτιμίας. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κανονισμοί δεν μπορούν κατ' αρχήν να αντιτάσσονται στους πολίτες των νέων κρατών μελών παρά μόνον εφόσον δημοσιοποιηθούν προσηκόντως στις επίσημες γλώσσες των κρατών μελών. Τέλος, διευκρινίζει ότι ως μόνη προσηκούσα δημοσίευση νοείται αυτή που γίνεται στην Επίσημη Εφημερίδα, δηλαδή διαθεσιμότητα του κανονισμού στο ίντερνετ δε λογίζεται ως δημοσίευση του κανονισμού κατά το κοινοτικό δίκαιο¹⁹.

---

¹⁷ Στο αγγλικό κείμενο της απόφασης δεν γίνεται λόγος για «νομοθετική ρύθμιση» αλλά για “measure”, για μέτρο

¹⁸ Στην οποία θα γίνει αναφορά στο δεύτερο τμήμα του πρώτου κεφαλαίου

¹⁹ βλ. σχετικά το άρθρο της Davide Rovetta, “The Peculiar Language Regime of the European Community Can Be Relied upon as a Valid Defence Against the Customs Administration”, Global Trade and Customs Journal, Volume 3, Issue 4, p. 142-143

Ακόμη και η εισαγγελέας όμως απέφυγε να διατυπώσει σκέψεις που θα διευκόλυναν την πλήρη διαλεύκανση όλων των πτυχών του ζητήματος. Παραδείγματος χάριν, πολίτης νέου κράτους μέλους ο οποίος δραστηριοποιείται μετά τη διεύρυνση σε παλιό κράτος μέλος, μπορεί να επικαλεστεί τη μη αντιταξιμότητα κοινοτικού κανόνα για όσο διάστημα αυτός δεν υπάρχει στη γλώσσα του; Και εάν φαίνεται εύλογη η αρνητική απάντηση στο ζήτημα αυτό, για λόγους ισότητας με όσους δραστηριοποιούνται στο ίδιο κράτος μέλος, δεν ισχύει το ίδιο για την περίπτωση επιχείρησης παλαιού κράτους μέλους η οποία δραστηριοποιείται σε νέο κράτος μέλος. Εάν ως πλαίσιο αναφοράς για την εφαρμογή της αρχής της ισότητας ληφθεί το έδαφος του νέο κράτους μέλους τότε θα προστατεύεται μια αδικαιολόγητη εμπιστοσύνη, δεδομένου ότι οι εφαρμοστέοι κανόνες είναι γνωστοί στην εταιρία του παραδείγματος και προσηκόντως δημοσιευμένοι στη γλώσσα της²⁰.

Ο βαθμός σοβαρότητας της αβεβαιότητας αυτής είναι αντιστρόφως ανάλογος του χρονικού της εύρους. Το πρόβλημα φαίνεται να περιορίζεται από το γεγονός ότι ήδη έχει ολοκληρωθεί η προσηκούμενη δημοσίευση του κοινοτικού κεκτημένου στις νέες γλώσσες και έχουν παρέλθει οι προθεσμίες που τάσσουν τα εθνικά δίκαια για την προσβολή παράνομων διοικητικών πράξεων. Συνεπώς με την τελεσιδικία των υποθέσεων που εκκρεμούν θα λήξει κατ' αρχήν το θέμα.

Τόσο η τσεχική κυβέρνηση όσο και η λετονική, η οποία είχε παρέμβει στη δίκη, ζήτησαν από το Δικαστήριο να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασης. Το δικαστήριο προέβη σε μια ενδιαφέρουσα αναλογική εφαρμογή όσων ισχύουν σε περίπτωση ανυπόστατων κοινοτικών πράξεων²¹. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι «*τα οικεία κράτη μέλη δεν υπέχουν από το κοινοτικό δίκαιο την υποχρέωση να θέσουν υπό αμφισβήτηση*

---

²⁰ Lasinski, όπ., σελ. 721.

²¹ Poltorak Nina, "Ratione temporis application of the preliminary rulings procedure" CMLRev 45, pp 1357-1381, ιδίως σελ. 1364.

διοικητικές ή δικαστικές αποφάσεις που ελήφθησαν» βάσει διατάξεων οι οποίες δεν μπορούσαν να αντιταχθούν ελλείψει προσήκουσας δημοσίευσης. Όμως αυτή η εξαίρεση δεν καταλαμβάνει τις υποθέσεις που εκκρεμούν ενώπιον των διοικητικών ή δικαστικών αρχών κατά την έκδοση της απόφασης του ΔΕΚ. Επιπλέον, επιφυλάσσεται σε σχέση με εξαιρετικές περιπτώσεις κατά τις οποίες ελήφθησαν εξαιρετικά δυσμενή μέτρα, τις οποίες οι εθνικές αρχές ενδεχομένως να οφείλουν να επανεξετάσουν.

2. Ζητήματα ερμηνείας της κοινοτικής νομοθεσίας

Σύμφωνα με το άρθρο 314 ΣυνθΕΚ και τις σχετικές Πράξεις Προσχώρησης τα κείμενα της Συνθήκης είναι εξίσου αυθεντικά σε όλες τις γλώσσες. Ο Κανονισμός 1/1958 επεκτείνει τη ρύθμιση αυτή και για όλες τις κανονιστικές πράξεις των οργάνων. Η επιλογή αυτή θέτει τον εφαρμοστή του κανόνα και τελικά το Δικαστή ενώπιον μιας επιπρόσθετης ερμηνευτικής δυσκολίας. Της ανυπαρξίας ενός μοναδικού αυθεντικού κειμένου από το γράμμα του οποίου μπορεί να ξεκινήσει για την αναζήτηση του νοήματος της διάταξης.

Οι λύσεις που δίνει το δημόσιο διεθνές δίκαιο

Το διεθνές δίκαιο δεν δίνει ικανοποιητική απάντηση στο ζήτημα της ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου, παρά μόνο μια αφετηρία. Η σύμβαση της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών αναφέρεται στο ζήτημα της ερμηνείας των διεθνών συνθηκών στα άρθρα 31-33²². Ως ερμηνευτικές μέθοδοι αναφέρονται η αναζήτηση της βούλησης των μερών, η γραμματική (με βάση τη συνήθη έννοια των όρων) και η τελολογική (που λαμβάνει υπ' όψιν το αντικείμενο και το σκοπό της συνθήκης)²³.

²² Αποκρυσταλλώνοντας κανόνες του διεθνούς εθιμικού δικαίου, βλ. σχετικά Linderfalk Ulf, "Is the hierarchical structure of articles 31 and 32 of the Vienna Convention real or not? Interpreting the rules of interpretation", Netherlands International Law Review 2007, pp133- 154, ιδίως σελ. 134.

²³ Ρούκουνας Εμμανουήλ, Διεθνές Δίκαιο (τ.Ι)², Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ. 177 επ.

Στα ζητήματα που ανακύπτουν από την ύπαρξη περισσότερων επίσημων γλωσσικών εκδοχών της ίδιας συνθήκης αναφέρεται το άρθρο 33, ορίζοντας τα εξής: «1. Όταν διεθνής συνθήκη έχει συνταχθεί σε δύο ή περισσότερες επίσημες γλώσσες, το κείμενο είναι εξίσου δεσμευτικό σε κάθε γλώσσα, εκτός εάν η συνθήκη προβλέπει ή τα μέρη συμφωνούν ότι, σε περίπτωση απόκλισης υπερισχύει ένα συγκεκριμένο κείμενο. 2. Το κείμενο της συνθήκης σε γλώσσα άλλη από αυτές στις οποίες πιστοποιήθηκε η αυθεντικότητά του θεωρείται επίσημο κείμενο μόνον εάν αυτό προβλέπεται από τη συνθήκη ή το συμφωνούν τα μέρη. 3 Οι όροι της συνθήκης τεκμαίρεται ότι έχουν το ίδιο νόημα σε κάθε επίσημο κείμενο. 4. Με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία υπερισχύει κάποια γλωσσική εκδοχή σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο, όταν η σύγκριση των επίσημων κειμένων αποκαλύπτει διαφορά νοήματος η οποία δεν αντιμετωπίζεται από τα άρθρα 31 και 32, υιοθετείται το νόημα που συμβιβάζει καλύτερα τις γλωσσικές εκδοχές, λαμβάνοντας υπ' όψη το αντικείμενο και το σκοπό της συνθήκης».

Σε τι διαφοροποιείται το πρόβλημα σε κοινοτικό επίπεδο

Τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την ερμηνεία του «πολύγλωσσου» κοινοτικού κανόνα οφείλονται όχι μόνο στο μεγάλο αριθμό των γλωσσών στις οποίες συντάσσεται αλλά και στην ιδιομορφία του κοινοτικού δικαίου ως «διπλωματικού δικαίου»²⁴. Σίγουρα το πρόβλημα αποκτά νέες διαστάσεις με την αύξηση του αριθμού των επίσημων γλωσσών από τέσσερις σε είκοσι τρεις. Ωστόσο, ακόμη και κατά την περίοδο που οι επίσημες γλώσσες ήταν μόνο τέσσερις²⁵ δεν έλλειπαν προβλήματα γλωσσικών διαφοροποιήσεων. Οι ιδιαιτερότητες της κοινοτικής νομοπαραγωγής εξηγούν σε μεγάλο βαθμό το ζήτημα των ερμηνευτικών δυσχερειών. Οι περισσότεροι κοινοτικοί κανόνες αποτελούν προϊόν διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε φορείς διαφορετικών τάσεων, εκπροσώπους διαφορετικών λαών και ομιλητές διαφορετικών γλωσσών.

---

²⁴ Αναλυτικά για το ζήτημα αυτό βλ. Gallas Tito, “La rédaction législative multilingue dans l’Union européenne: bilan et perspectives”, LEGES 2001/3, pp 115-129.

²⁵ Γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, ολλανδικά.

Συχνά είναι σκόπιμη η χρήση διατυπώσεων ανοιχτών σε ερμηνείες, προκειμένου να επιτευχθεί πολιτικός συμβιβασμός.

Όπως εύστοχα επισημαίνει το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας σε Έκθεση που συνέταξε το 1992, η οποία ήταν αφιερωμένη στο κοινοτικό δίκαιο: «Όπου οι νομικοί αναζητούν την ακρίβεια, οι διπλωμάτες προτιμούν το άρρητο και την αμφισημία. Έτσι, πιο συχνά από ό,τι θα πίστευε κανείς, συμφωνούν για τη χρήση μιας λέξης επειδή δεν έχει την ίδια έννοια για όλους.[...] Κατά τον ίδιο τρόπο, ενθαρρύνουν τεχνικές σύνταξης του κειμένου που επιτρέπουν να υπάρχουν ενδιαφέρουσες και -υποσχόμενες- αντιφάσεις...»²⁶.

Ο συμβιβασμός που επιτυγχάνεται δεν έχει τη μορφή διεθνούς σύμβασης, δηλαδή δεν έχει ως σκοπό να καταγράψει τη δεδηλωμένη βούληση των συμβαλλομένων, προκειμένου να δεσμεύσει αυτούς τους ίδιους. Στην περίπτωση που ίσχυε κάτι τέτοιο θα ήταν ίσως θεμιτό να δοθεί προτεραιότητα στην ιστορική μέθοδο ερμηνείας. Αντίθετα, ο εκάστοτε συμβιβασμός ενδύεται τον τύπο ενός αντικειμενικού κανόνα δικαίου, ο οποίος έχει ως αποδέκτες τόσο τα κράτη μέλη και τα κοινοτικά όργανα όσο και τους ιδιώτες. Αυτό έχει ως συνέπεια να είναι απαραίτητη η ανεύρεση ενός αντικειμενικού νοήματος, ανεξάρτητου κατ' αρχήν από τη βούληση των συντακτών του κειμένου.

Τα προταθέντα κατά καιρούς κριτήρια ερμηνείας σε περίπτωση διαφορών ανάμεσα στις γλωσσικές εκδοχές κοινοτικής διάταξης έχουν συνοψιστεί από τη θεωρία στα εξής²⁷ : α) Κριτήριο της πλειοψηφίας β) Κριτήριο της λιγότερο επιβαρυντικής για τον πολίτη ερμηνείας γ) Επιλογή επί τη βάση της αρχής της σαφέστερης ερμηνείας δ) Επιλογή επί τη βάση του κανόνα του κοινού διαιρέτη ε) Προσανατολισμός στο αρχικό κείμενο και όχι στις μεταφράσεις του στ) Προσανατολισμός στον τρόπο γένεσης της έννοιας. Αυτές οι κατηγορίες δεν ανταποκρίνονται ούτε σε επιλογές της

---

²⁶ Όπως το κείμενο αυτό παραπέμπεται από τον Gallas σελ. 118

²⁷ Αναλυτικά για το ζήτημα της γραμματικής ερμηνείας στο κοινοτικό δίκαιο βλ. Λαζαράτος Πάνος, *Η Γραμματική Ερμηνεία στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, ο οποίος τελικά προτείνει τα ερμηνευτικά βήματα από τα οποία διέρχεται η γραμματική ερμηνεία σε πολύγλωσσο περιβάλλον.

νομολογίας ούτε σε ξεκάθαρη θέση της θεωρίας. Αυτό που επισημαίνεται σε κάθε περίπτωση είναι ότι η πολυγλωσσία του κανόνα δεν αναιρεί τη χρησιμότητα της γραμματικής ερμηνείας αλλά την καθιστά πιο απαιτητική²⁸.

Η υπόθεση Stauder²⁹ είναι από τις πρώτες που έθεσαν το πρόβλημα που ανακύπτει όταν υπάρχουν νοηματικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις επίσημες γλωσσικές παραλλαγές της ίδιας διάταξης. Μάλιστα στην περίπτωση αυτή η διαφορά περιοριζόταν στο νόημα μίας συγκεκριμένης λέξης. Το Δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι όταν ανακύπτει τέτοιο ζήτημα απαιτείται να λαμβάνονται υπ' όψη όλες οι γλωσσικές αποδόσεις του κειμένου.

Σε πρόσφατη απόφαση συνοψίζεται η πάγια πλέον νομολογία στο ζήτημα αυτό με τις εξής σκέψεις: « 52. **δεν μπορούν να γίνουν δεκτά τα επιχειρήματα που αντλούν** το Consiglio Nazionale degli Ingegneri, η Ιταλική και η Αυστριακή Κυβέρνηση **από τις αποδόσεις του κειμένου της οδηγίας 89/48 σε ορισμένες γλώσσες, αποδόσεις οι οποίες, όπως επισημάνθηκε με τις σκέψεις 7, 9, 11 και 12 της παρούσας αποφάσεως, αποκλίνουν από τις αντίστοιχες σε άλλες γλώσσες, καθώς χρησιμοποιούνται οι λέξεις «άλλο κράτος μέλος», ενώ στην πλειονότητα των γλωσσικών αποδόσεων γίνεται λόγος μόνο για «κράτος μέλος» ή «κράτος μέλος υποδοχής».** 53. Συναφώς, αποτελεί πάγια νομολογία ότι η ανάγκη ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου αποκλείει, σε περίπτωση αμφιβολίας, να εξετάζεται μεμονωμένα το κείμενο μιας διατάξεως, αλλ' αντιθέτως επιβάλλει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται υπό το πρίσμα των αποδόσεών του στις άλλες επίσημες γλώσσες .

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση C- 296/95, λόγω των επιχειρημάτων που προσπάθησαν να στηρίξουν οι διάδικοι στις γλωσσικές αποδόσεις της εφαρμοστέας διάταξης. Το αντικείμενο της δίκης αφορούσε την υπαγωγή ή μη της αγοράς μέσω αντιπροσώπου στο ρυθμιστικό πεδίο

²⁸ Απόφαση ΔΕΚ της 29-1-2009, υπόθεση C-311/06.

²⁹ Απόφαση ΔΕΚ της 12-11-1969, υπόθεση 29/69.

κοινοτικής οδηγίας σχετικής με την επιβολή ειδικού φόρου κατανάλωσης. Οι ιδιώτες διάδικοι επιχείρησαν να αντλήσουν επιχειρήματα υπέρ των θέσεών τους από τη διαφοροποίηση που υπήρχε ανάμεσα στις διάφορες γλωσσικές αποδόσεις. Τα περισσότερα κείμενα δεν εξαιρούσαν ρητά τη μεσολάβηση. Όμως δύο (το δανικό και το ελληνικό) απέκλειαν με σαφήνεια την υπαγωγή της μεσολάβησης στην ανωτέρω οδηγία. Έτσι οι διάδικοι ζήτησαν να μη ληφθούν υπόψη τα κείμενα αυτά. Συγκεκριμένα υποστήριξαν ότι *«εφόσον [τα κείμενα αυτά] αντιφάσκουν προς τις λοιπές γλωσσικές αποδόσεις, πρέπει να μη ληφθούν υπόψη, διότι οι πληθυσμοί των εν λόγω δύο κρατών μελών αντιπροσώπευαν κατά τον χρόνο εκδόσεως της οδηγίας συνολικά μόνον το 5% του πληθυσμού των δώδεκα κρατών μελών και ότι η γλώσσα τους δεν είναι ευχερώς κατανοητή από τους υπηκόους των άλλων κρατών μελών»^{30!}*

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει την πάγια νομολογία του η οποία απαιτεί κάθε διάταξη επί της οποίας γεννάται ερμηνευτικό πρόβλημα να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται υπό το πρίσμα των κειμένων στις άλλες επίσημες γλώσσες και απαντά στον τελευταίο ισχυρισμό των διαδίκων ότι *«σε όλες τις γλωσσικές αποδόσεις πρέπει, κατ' αρχήν να αναγνωριστεί η ίδια αξία, η οποία δεν μπορεί να παραλλάσσει σε συνάρτηση με το μέγεθος του πληθυσμού των κρατών μελών όπου ομιλείται η εν λόγω γλώσσα».*

Δύο σημεία αξίζει να επισημανθούν με αφορμή την υπόθεση αυτή. Αποδεικνύεται ότι η επεξεργασία των κειμένων σε περισσότερες γλώσσες μπορεί να φωτίσει ζητήματα ερμηνείας. Από την άλλη, υπάρχει ο κίνδυνος ο μεταφραστής να μετατρέπεται σε οιονεί αυθεντικό ερμηνευτή των νομοθετικών κειμένων, χωρίς να διαθέτει σχετική νομιμοποίηση.

Ακόμα και στις περιπτώσεις που το δικαστήριο φαίνεται να στηρίζεται στην πλειοψηφούσα γλωσσική εκδοχή, στην πραγματικότητα το κριτήριο επιλογής της ορθής ερμηνείας δεν είναι αριθμητικό. Στην υπόθεση

---

³⁰ Απόφαση ΔΕΚ της 2-4-1998, υπόθεση C- 296/95 σκ. 34

9/1979³¹ υποβλήθηκε ενώπιον του ΔΕΚ το ερώτημα εάν κανονισμός σχετικός με την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων εφαρμοζόταν τόσο για άνδρες όσο και για γυναίκες εργαζόμενους. Η αμφιβολίες του εθνικού δικαστηρίου της παραπομπής είχαν ανακύψει λόγω της διατύπωσης της διάταξης στη γλώσσα του (ολλανδικά). «5. Η διατύπωση της διάταξης αυτής, αν ληφθεί υπόψη μόνο στην ολλανδική απόδοση, μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι ο όρος αναφέρεται αποκλειστικά σε πρόσωπα θηλυκού γένους. 6. Όμως, η ανάγκη για ομοιόμορφη ερμηνεία των κοινοτικών κανονισμών δεν επιτρέπει να εξεταστεί το κείμενο αυτό μεμονωμένα, αλλά απαιτεί να ερμηνευθεί και να εφαρμοστεί υπό το φως των αποδόσεων που υπάρχουν στις άλλες επίσημες γλώσσες».

Στη συνέχεια το δικαστήριο εξέτασε τις υπόλοιπες γλωσσικές αποδόσεις της διάταξης και διαπίστωσε ότι σε όλες έχει χρησιμοποιηθεί για την ίδια έννοια λέξη που περιλαμβάνει τόσο εργαζόμενους όσο και εργαζόμενες. Όμως το ΔΕΚ δεν αρκέστηκε στη γραμματική θεμελίωση της ερμηνευτικής του επιλογής αλλά την ενίσχυσε κάνοντας αναφορά στο σκοπό της διάταξης και την αρχή της ίσης μεταχείρισης.

Δυνατότητες προληπτικού περιορισμού των ερμηνευτικών προβλημάτων

Τα προβλήματα που πηγάζουν από την πολύγλωσση διατύπωση του ίδιου κανόνα μπορούν να περιοριστούν εν τη γενέσει τους, δηλαδή κατά τη σύνταξη των διαφόρων γλωσσικών αποδόσεων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Καναδά, κράτους με πολυετή παράδοση στη δίγλωσση σύνταξη των κανόνων δικαίου. Ενώ αρχικά είχε υιοθετηθεί η πρακτική να μεταφράζονται τα νομοθετικά κείμενα στα γαλλικά αφού είχαν ολοκληρωθεί στην αγγλική γλώσσα, δεν άργησε να εφαρμοσθεί η μέθοδος της «από κοινού σύνταξης» των κειμένων («corredaction»). Κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας των Κοινοτήτων εφαρμοζόταν αυτή η μέθοδος, με την

---

³¹ Απόφαση ΔΕΚ της 12-7-1979, υπόθεση 9/79

ταυτόχρονη παρουσία νομομαθών νομικών για όλες τις γλώσσες. Εξάλλου, στη Συνθήκη αλλά και στο παράγωγο δικαίο δεν γίνεται πουθενά λόγος για μετάφραση! Ακόμη και κατά την προσχώρηση νέων κρατών μελών, οπότε είναι βέβαιο ότι μεταφράζεται το κοινοτικό κεκτημένο στις νέες γλώσσες, επίσημα γίνεται λόγος για «σύνταξη» των νομοθετημάτων στις γλώσσες αυτές³².

Επίσης, το ζήτημα της εξάλειψης των προβλημάτων που απορρέουν από την πολύγλωσση διατύπωση του κοινοτικού δικαίου συνδέεται και με την εφαρμογή των αρχών καλής νομοθέτησης (*better regulation*), από τις οποίες απορρέει η υποχρέωση χρήσης απλής και κατανοητής γλώσσας, η οποία γεννά μικρότερες δυσκολίες διατύπωσής της σε πολλές γλωσσικές αποδόσεις. Εξάλλου, σημασία έχει, στο ίδιο πλαίσιο, το ζήτημα της «μεταφρασιμότητας» των όρων που επιλέγονται.

Το 1998 τα θεσμικά όργανα κατέληξαν σε διοργανική συμφωνία «για τις κοινές κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την ποιότητα της διατύπωσης της κοινοτικής νομοθεσίας»³³. Αυτές ενθαρρύνουν τη σαφήνεια, την απλότητα και την ακρίβεια κατά τη σύνταξη των κοινοτικών νομοθετικών πράξεων, είναι αντίθετες με τη χρήση πολύπλοκων διατυπώσεων και επιμένουν στη συνεπή χρήση της ορολογίας³⁴. Κείμενα που ανταποκρίνονται σε αυτές τις

---

³² βλ. π.χ. άρθρο 58 Πράξης προσχώρησης που αφορά τη διεύρυνση του 2004.

³³ Διοργανική συμφωνία της 22ας Δεκεμβρίου 1998, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 073 της 17/03/1999 σ. 0001 – 0004*.

³⁴ Μία περίπτωση ασυνεπούς χρήσης της ορολογίας συναντάται στην ελληνική απόδοση του Κανονισμού 1/1958. Στην αρχική του διατύπωση στα ελληνικά το άρθρο 4 είχε ως εξής «Οι κανονισμοί και τα άλλα κείμενα γενικής ισχύος συντάσσονται στις τέσσερις επίσημες γλώσσες». Ο Κανονισμός αυτός τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό 1791/2006, προκειμένου να συμπεριληφθούν οι γλώσσες των νέων κρατών μελών (Βουλγαρία και Ρουμανία). Το ίδιο άρθρο έχει πλέον ως εξής στα ελληνικά: «Οι κανονισμοί και τα άλλα έγγραφα γενικής εφαρμογής συντάσσονται στις επίσημες γλώσσες».

Στα γαλλικά το κείμενο έχει ως εξής: Αρχική διατύπωση άρθρου 4 Καν. 1/1958 *Les règlements et les autres textes de portée générale sont rédigés dans les quatre langues officielles*». Διατύπωση του άρθρου μετά την τροποποίηση του Κανονισμού: «*Les règlements et les autres textes de portée générale sont rédigés dans les langues officielles*». Δηλαδή, ο Έλληνας αναγνώστης του κειμένου μένει με την εντύπωση πως η τροποποίηση του άρθρου δεν εξαντλήθηκε στην απαλοιφή του

απαιτήσεις γεννούν λιγότερα προβλήματα κατά τη σύνταξή τους σε περισσότερες γλώσσες και τελικά λιγότερα ερμηνευτικά προβλήματα.

Η ανωτέρω συμφωνία όμως αντιμετωπίζει και ρητά το ζήτημα της πολυγλωσσίας στην κοινότητα. Στο άρθρο 5 ορίζονται τα εξής: *«Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας που οδηγεί στην έγκρισή τους, τα σχέδια των πράξεων διατυπώνονται και διαρθρώνονται λαμβάνοντας υπόψη τον πολύγλωσσο χαρακτήρα της κοινοτικής νομοθεσίας· έννοιες ή ορολογία που προσιδιάζουν σε ένα εθνικό νομικό σύστημα χρησιμοποιούνται με φειδώ»*. Στα μέτρα εφαρμογής των αρχών αυτών προβλέπεται εξάλλου *«εκπαίδευση των υπαλλήλων και του λοιπού προσωπικού [των οργάνων] στη σύνταξη νομικών κειμένων, εναισθητοποιώντας τους ιδίως όσον αφορά τις επιπτώσεις της πολυγλωσσίας στην ποιότητα της διατύπωσης»*³⁵.

Κεφάλαιο δεύτερο: Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

1. Οι γλώσσες εργασίας στα όργανα και τους οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το άρθρο 2 του Κανονισμού 1/1958 κατοχυρώνει το δικαίωμα να επιλέξει κανείς τη γλώσσα στην οποία θα απευθυνθεί στα κοινοτικά όργανα και την υποχρέωση των τελευταίων να του απαντήσουν στην ίδια γλώσσα. Μόνη προϋπόθεση είναι να εκφραστεί σε μία από τις επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης³⁶. Το κράτος μέλος δεν είναι υποχρεωμένο να

αριθμού των επισήμων γλωσσών αλλά προχώρησε και στην αντικατάσταση της φράσης "κείμενα γενικής ισχύος" με τη φράση "έγγραφα γενικής εφαρμογής". Μπορεί τελικά να μην αλλάζει τίποτα στο πεδίο εφαρμογής, αφού πρόκειται για ταυτόσημες φράσεις, όμως δημιουργείται αρχικά η εντύπωση ότι η αλλαγή αυτή στη διατύπωση έχει κάποιο λόγο ύπαρξης. Αν δει κανείς στη συνέχεια τη γαλλική εκδοχή του κειμένου, καταλαβαίνει ότι δεν μεταβλήθηκε η διατύπωση της φράσης αυτής. Προφανώς, ο έλληνας συντάκτης του κειμένου μετέφρασε ολόκληρη τη διάταξη και δεν αρκέστηκε στη συγκεκριμένη τροποποίηση.

³⁵ ό.π. σημείο ζ.

³⁶ Σημειώνεται ότι υπάρχει λάθος στην ελληνική απόδοση του κειμένου, τουλάχιστον στη δημοσιευμένη στο διαδίκτυο έκδοση. Στο άρθρο 2 του Κανονισμού αναφέρεται λανθασμένα ότι σε κάθε περίπτωση η επικοινωνία γίνεται στη γλώσσα του κράτους μέλους, ακόμα και όταν η

επικοινωνήσει με τα όργανα στη επίσημη γλώσσα του. Όταν όμως η Κοινότητα επικοινωνεί (με δική της πρωτοβουλία) με κράτος μέλος ή με άτομο που υπόκειται στη δικαιοδοσία κράτους μέλους, επιλέγεται η γλώσσα του κράτους αυτού.

Με τη συνθήκη του Άμστερνταμ το δικαίωμα αυτό κατοχυρώθηκε σε επίπεδο πρωτογενούς δικαίου και συνδέθηκε με τα δικαιώματα του Ευρωπαίου πολίτη. Προστέθηκε τρίτη παράγραφος στο άρθρο 21 ΣυνθΕΚ, σύμφωνα με την οποία *«Κάθε πολίτης της Ένωσης δύναται να απευθύνεται γραπτώς σε οποιαδήποτε από τα όργανα ή τους οργανισμούς που αναφέρονται στο παρόν άρθρο ή στο άρθρο 7, σε μια από τις αναφερόμενες στο άρθρο 314 γλώσσες και να παίρνει απάντηση στην ίδια γλώσσα»*.

Τα όργανα που αναφέρονται «στο παρόν άρθρο», δηλαδή στο άρθρο 21, είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και ο Διαμεσολαβητής. Στο άρθρο 7 πέρα από το Κοινοβούλιο αναφέρονται το Συμβούλιο, η Επιτροπή, το Δικαστήριο, το Ελεγκτικό Συνέδριο, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και η Επιτροπή των Περιφερειών. Ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευρύνει το δικαίωμα αυτό, ώστε να περιλαμβάνονται και τα όργανα της Ένωσης στο πεδίο εφαρμογής του (άρθρο 41§4).

Η άλλη όψη αυτού του δικαιώματος είναι η υποχρέωση των οργάνων να διεκπεραιώνουν τις υποθέσεις στη γλώσσα η οποία έχει επιλεγεί από τον διοικούμενο³⁷. Όμως, αυτό δεν μας λέει κάτι περισσότερο από την ύπαρξη κάποιων γλωσσομαθών υπαλλήλων σε κάθε όργανο. Δεν προσδιορίζεται δηλαδή το ζήτημα της γλώσσας εργασίας των οργάνων.

Όπως αναφέρθηκε, ο Κανονισμός 1958 χαρακτηρίζει τις επίσημες γλώσσες και ως γλώσσες εργασίας, χωρίς να διευκρινίζεται περαιτέρω τις

πρωτοβουλία της επικοινωνίας ανήκει στο κράτος μέλος ή σε άτομο που υπάγεται στη δικαιοδοσία αυτού. Με το πιο «γλαφυρό» λάθος ήδη από τον Κανονισμό 1 καθίσταται σαφές ότι η πολυγλωσσία έχει βαρύ τίμημα και απαιτεί συνεχή εγρήγορση από το νομικό.

³⁷ Το δικαίωμα επιλογής γλώσσας δεν έχουν μόνον οι ευρωπαίοι πολίτες αλλά όλα τα πρόσωπα, φυσικά και νομικά, τα οποία απευθύνονται στις κοινοτικές αρχές.

συνέπειες αυτού του χαρακτηρισμού. Μια προφανής συνέπεια είναι να μην μπορούν τα όργανα να επιλέξουν ως γλώσσα εργασίας μια γλώσσα που δεν περιλαμβάνεται στις επίσημες γλώσσες. Δεν προκύπτει όμως ποιο είναι το αντίστροφο όριο, δηλαδή αν είναι νοητό ένα όργανο να υιοθετήσει πολύ λιγότερες από τις επίσημες ή και μία από αυτές ως γλώσσα εργασίας. Ο Κανονισμός προβλέπει ότι τα όργανα ρυθμίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής του γλωσσικού τους καθεστώτος στους εσωτερικούς τους κανονισμούς (άρθρο 6).

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υποστηρίζει έμπρακτα το καθεστώς της πολυγλωσσίας σε όλη την έκτασή του. Ο εσωτερικός του κανονισμός (άρθρο 138) ορίζει ότι όλα τα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου συντάσσονται στις επίσημες γλώσσες και ότι όλοι οι βουλευτές έχουν το δικαίωμα να μιλούν κατά τις συνεδριάσεις σε επίσημη γλώσσα της επιλογής τους³⁸. Μάλιστα ειδική πρόβλεψη γίνεται για την περίπτωση κατά την οποία μετά την ψηφοφορία διαπιστωθεί διαφοροποίηση ανάμεσα στις γλωσσικές αποδόσεις του κειμένου που ψηφίστηκε. Εάν ο Πρόεδρος θεωρήσει έγκυρο το αποτέλεσμα, τότε αποφασίζει ποια είναι η γλωσσική απόδοση που θεωρείται ότι υιοθετήθηκε. Όμως η διάταξη αυτή συνεχίζει με μια σιβυλλική διατύπωση: *«Παρόλα αυτά, η διατύπωση του πρωτότυπου κειμένου δεν μπορεί να θεωρείται επίσημο κείμενο κατά γενικό κανόνα, διότι μπορεί να προκύψει περίπτωση στην οποία η διατύπωση σε όλες τις άλλες γλώσσες να διαφέρει από το πρωτότυπο κείμενο»*.

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον εσωτερικό του κανονισμό³⁹ ορίζει τα εξής για το θέμα αυτό: *«1. Εκτός αντίθετης ομόφωνης απόφασης του Συμβουλίου, η οποία λαμβάνεται λόγω επείγοντος θέματος, το*

---

³⁸ Μόνο κατ' εξαίρεση, με συμφωνία των μελών της επιτροπής που συνεδριάζει και σε διαφορετική περίπτωση με απόφαση του Προέδρου, μπορεί να αποφασιστεί απλοποίηση σχετικά με τη διερμηνεία από και προς όλες τις γλώσσες, και μόνον εφόσον η συνεδρίαση πραγματοποιείται εκτός των συνήθων τόπων εργασίας του Κοινοβουλίου (άρθρο 4).

³⁹ 2004/338/ΕΚ, Ευρατόμ: Απόφαση του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 2004, για την έγκριση του εσωτερικού κανονισμού του Συμβουλίου, *EE L 106 της 15.4.2004*

Συμβούλιο συσκέπτεται και αποφασίζει μόνον βάσει εγγράφων και σχεδίων συντεταγμένων στις γλώσσες που προβλέπονται από το ισχύον γλωσσικό καθεστώς. 2. Κάθε μέλος του Συμβουλίου μπορεί να αντιτάσσεται στη διεξαγωγή συζήτησης αν το κείμενο οποιωνδήποτε προτεινόμενων τροποποιήσεων δεν έχει συνταχθεί στις γλώσσες που υποδεικνύει μεταξύ των αναφερομένων στην παράγραφο 1.».

Η ρύθμιση αυτή αφορά τις συσκέψεις του Συμβουλίου και όχι γενικά τη λειτουργία του οργάνου. Μάλιστα εφαρμόζεται στην πράξη μόνο από το Συμβούλιο όταν συνεδριάζει σε επίπεδο υπουργών και όχι από την Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων, η οποία εργάζεται σε αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά⁴⁰. Εξίσου περιορισμένη είναι και η χρήση των γλωσσών από τους υπαλλήλους του Συμβουλίου κατά την «εσωτερική» επικοινωνία. Πρόκειται για άτυπη πρακτική που δεν αναφέρεται σε κάποιο επίσημο κείμενο.

Άτυπος είναι και ο περιορισμός των γλωσσών εργασίας της Επιτροπής. Ο εσωτερικός της κανονισμός αναφέρεται μόνο στη γλώσσα των κειμένων που υιοθετεί, επαναλαμβάνοντας ότι αυτά διατυπώνονται σε όλες τις επίσημες γλώσσες όταν είναι γενικής εφαρμογής και σε διαφορετική περίπτωση στη γλώσσα των αποδεκτών (άρθρο 17). Δεν κάνει λόγο για τη γλώσσα στην οποία πραγματοποιούνται οι συσκέψεις ούτε για τη γλώσσα στην οποία εργάζονται οι υπάλληλοι. Στην πράξη χρησιμοποιούνται σχεδόν αποκλειστικά τα αγγλικά και τα γαλλικά.

Ο Κανονισμός διαδικασίας του Δικαστηρίου αφιερώνει το έκτο κεφάλαιο στο γλωσσικό του καθεστώς (άρθρα 29-31). Μία είναι κάθε φορά «η γλώσσα της διαδικασίας», η οποία επιλέγεται από τις 23 επίσημες γλώσσες της Κοινότητας. Η επιλογή της γλώσσας γίνεται από τον προσφεύγοντα, με λίγες εξαιρέσεις⁴¹. Επίσης, σε υποθέσεις προδικαστικής

---

⁴⁰ Creech Richard, *Law and Language in the European Union*, Europa Law Publishing, 2004, σελ. 24

⁴¹ Σε περίπτωση που καθ' ου είναι κράτος μέλος ή πρόσωπο με την ιθαγένεια κράτους μέλους, γλώσσα της διαδικασίας είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους αυτού. Μπορεί πάντως να ζητηθεί από τους διαδίκους ξεχωριστά ή από κοινού η χρήση άλλης γλώσσας. Επίσης, τα κράτη μέλη όταν

παραπομπής γλώσσα της διαδικασίας είναι η γλώσσα του δικαστηρίου που υπέβαλε το προδικαστικό ερώτημα. Αυθεντικό είναι το κείμενο της απόφασης που δημοσιεύεται στη γλώσσα διαδικασίας. Όμως κατά τα λοιπά το δικαστήριο έχει ως άτυπη γλώσσα εργασίας τη γαλλική και στα γαλλικά διεξάγεται η διάσκεψη των δικαστών⁴².

Μία διαφορετική πτυχή της ύπαρξης περισσότερων γλωσσών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η ύπαρξη περισσότερων διαφορετικών αλφαβήτων. Για πρώτη φορά με την ένταξη της Ελλάδας χρειάστηκε να προσαρμοσθεί η Κοινότητα σε αυτή την πραγματικότητα. Μάλιστα, στα χαρτονομίσματα του Ευρώ η ονομασία «Ευρώ» αναγράφεται και στην ελληνική αλφάβητο, ως συμβολική ένδειξη γλωσσικής ισοτιμίας και στο επίπεδο αυτό⁴³. Με την πρόσφατη διεύρυνση προστέθηκε και το κυριλλικό αλφάβητο στα άλλα δύο. Όμως σαφής ήταν ως προς αυτό η βούληση της Κοινότητας το ενιαίο νόμισμα να έχει και ενιαίο όνομα, χωρίς διαφοροποιήσεις από κράτος σε κράτος, χωρίς να ενδιαφέρει πάντως η προφορά, αλλά η γραφή. Με τη διεύρυνση του 2004 και τη σταδιακή ένταξη στη ζώνη του ευρώ κάποιων από τα νέα κράτη μέλη, ήδη έχουν παρατηρηθεί απόπειρες διαφοροποίησης του όρου σε εθνικό επίπεδο⁴⁴.

παρεμβαίνουν σε εκκρεμείς υποθέσεις επιτρέπεται να χρησιμοποιούν την επίσημη γλώσσα τους (αρ. 29 §3).

⁴² Για το γλωσσικό καθεστώς στο Δικαστήριο βλ. Athanassiou Phoebus, “The application of multilingualism in the European Union Context”, European Central Bank, Legal working paper series No 2/ March 2006, σελ. 21-22.

⁴³ Athanassiou Phoebus, *ό.π.*, σελ. 27 επ.

⁴⁴ Athanassiou, *ό.π.*, σελ. 28

2. Περιορισμοί στην «αρχή» της γλωσσικής ισοτιμίας

Η νομολογία Kik

Το ζήτημα της έκτασης του δικαιώματος επικοινωνίας με τις κοινοτικές αρχές σε οποιαδήποτε από τις επίσημες γλώσσες ανέκυψε όταν εισήχθη απόκλιση από τη μέχρι τότε διαφαινόμενη «αρχή της γλωσσικής ισοτιμίας» κατά τη λειτουργία του Γραφείου Εναρμονίσεως στο πλαίσιο της Εσωτερικής Αγοράς. Το ΔΕΚ είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί με το ζήτημα και να διευκρινίσει την έννοια της γλωσσικής ισοτιμίας και τα όριά της με την νομολογία Kik. Ο ανωτέρω οργανισμός είναι αρμόδιος για την κατοχύρωση κοινοτικού σήματος. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό του οργανισμό, οι αιτούντες μπορούν σε πρώτο στάδιο να χρησιμοποιήσουν μία από τις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας, όμως υποχρεούνται να επιλέξουν και μία δεύτερη γλώσσα από πέντε γλώσσες εργασίας (αγγλική, γαλλική, γερμανική, ισπανική και ιταλική), η οποία θα χρησιμοποιηθεί ως γλώσσα διαδικασίας σε περίπτωση ανακοπής, έκπτωσης και ακυρότητας⁴⁵.

Η προσφεύγουσα, Christina Kik, άσκησε προσφυγή ακυρώσεως κατά του Κανονισμού αυτού, στο μέτρο που αυτός περιόριζε τις γλώσσες επικοινωνίας σε πέντε, στις οποίες δεν περιλαμβανόταν η γλώσσα της (ολλανδική). Προκειμένου να θεμελιώσει ειδικό έννομο συμφέρον υποστήριξε ότι είναι δικηγόρος που ειδικεύεται στην κατοχύρωση σημάτων και θα υποστεί δυσμενείς συνέπειες από τη ρύθμιση αυτή, αφού ανταγωνιστές της που δραστηριοποιούνται σε μία από τις πέντε γλώσσες εργασίας του Γραφείου θα ευνοηθούν. Ωστόσο το Πρωτοδικείο απέρριψε την προσφυγή της ως απαράδεκτη, ελλείψει ενεργητικής νομιμοποίησης.

Η Kik επανήλθε «δημιουργώντας» μια παραδεκτή υπόθεση. Ζήτησε την καταχώριση κοινοτικού σήματος συνισταμένου στη λέξη «ΚΙΚ». Συνέταξε την αίτησή της στην ολλανδική γλώσσα και ως δεύτερη γλώσσα

---

⁴⁵ Ακόμα και ενώπιον του Πρωτοδικείου, όπου δεν εφαρμόζεται το σύνθημα γλωσσικό καθεστώς όταν πρόκειται για προσφυγή κατά απόφασης του Γραφείου, βλ άρθρο 131 του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου.

δεν υπέδειξε μία από τις πέντε γλώσσες εργασίας του Γραφείου αλλά τα Ολλανδικά. Η αίτησή της απερρίφθη επειδή δεν είχε επιλέξει μία από τις πέντε αυτές γλώσσες και η Kik προσέφυγε ενώπιον του Πρωτοδικείου ζητώντας την ακύρωση της απορριπτικής απόφασης. Βασική αιτίασή της ήταν ότι η διάταξη του Κανονισμού δυνάμει της οποίας απορρίφθηκε η αίτησή της παραβίαζε την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων (άρθρο 12 ΣυνθΕΚ). Η Ισπανία παρενέβη υπέρ του Οργανισμού και η Ελλάδα Ελλάδα υπέρ της προσφεύγουσας, υποστηρίζοντας ότι η γλωσσική διάκριση συνιστά διάκριση λόγω ιθαγένειας.

Το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή⁴⁶. Παρουσιάζει ενδιαφέρον η αναδίπλωση του Δικαστηρίου σε σχέση με το ζήτημα της λεγόμενης αρχής της γλωσσικής ισοτιμίας, λόγω των ιδιαιτεροτήτων της λειτουργίας του συγκεκριμένου οργανισμού. Όπως αναφέρθηκε, η αρχή αυτή αναπτύχθηκε για τις ανάγκες της ερμηνείας του κοινοτικού κανόνα και είχε την έννοια ότι δεν υφίσταται *in abstracto* ιεράρχηση του κύρους των γλωσσικών αποδόσεων του κοινοτικού κανόνα. Όμως, το Δικαστήριο διευκρινίζει στην υπόθεση Kik ότι από το ισχύον γλωσσικό καθεστώς, όπως διαγράφεται από τη Συνθήκη και τον Κανονισμό 1/1958, δεν συνάγεται γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου περί γλωσσικής ισοτιμίας ούτε απόλυτο δικαίωμα του ευρωπαϊού επιχειρηματία να διεκπεραιώνει το σύνολο των υποθέσεων του στη γλώσσα του. Έμφαση δίνεται στην τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, τόσο ως προς την αρχική επιλογή των γλωσσών εργασίας που έκανε ο νομοθέτης όσο και σχετικά με τον περιορισμό στην πράξη των εγγράφων τα οποία μπορούν να συνταχθούν σε γλώσσα άλλη από την αρχική επιλογή του ενδιαφερόμενου⁴⁷.

Ο μοναδικός χαρακτήρας του Γραφείου αυτού και ο τεράστιος όγκος των υποθέσεων που διεκπεραιώνει δικαιολογούν ακόμη περισσότερο την απόκλιση από τα ισχύοντα σε άλλους οργανισμούς, οι οποίοι ακολούθησαν

---

⁴⁶ Απόφαση του Πρωτοδικείου που επικυρώθηκε από το ΔΕΚ

⁴⁷ Shuibhne Niamh Nic, commentary on kik judgement case C- 361/01, CMLR 41: 1093-1111, 2004

το γλωσσικό καθεστώς των οργάνων (π.χ. το κοινοτικό γραφείο φυτικών ποικιλιών).

Γλωσσικές απαιτήσεις κατά την πρόσληψη υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το ζήτημα του σεβασμού της γλωσσικής πολυμορφίας κατά την πρόσληψη υπαλλήλων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ισπανία εμφανίστηκε αυτή τη φορά υπέρμαχη της πολυγλωσσίας στα όργανα, επιδιώκοντας την ακύρωση προκήρυξης της Eurojust, η οποία απαιτούσε τη γνώση συγκεκριμένης γλώσσας. Το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης της Ισπανίας, αφού επρόκειτο για διαδικασία εκτός του κοινοτικού πλώνα.

Όμως ο Γενικός Εισαγγελέας, παρόλο που είχε προτείνει την απόρριψη της προσφυγής, την είχε θεωρήσει παραδεκτή και προχώρησε σε κάποιες σκέψεις επί της ουσίας της υπόθεσης. Συγκεκριμένα, επισήμανε ότι προκειμένου να είναι νόμιμη η απαίτηση γνώσεως συγκεκριμένης γλώσσας για την πρόσληψη σε οργανισμό της Ε.Ε. πρέπει να προκύπτει ότι η γνώση αυτή είναι απαραίτητη λόγω της φύσης της εργασίας. Αποκλίσεις από το σεβασμό της γλωσσικής πολυμορφίας ελέγχονται τελικά υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας⁴⁸.

Εκκρεμόν ενόπιον του Δικαστηρίου αρκετές υποθέσεις με παρόμοιο αντικείμενο, οπότε είναι θέμα χρόνου να αποφανθεί το Δικαστήριο σχετικά. Χρήσιμο προηγούμενο για την κρίση του μπορεί να αποτελέσει η νομολογία που ανέπτυξε κρίνοντας τη συμβατότητα της επιβολής γλωσσικών περιορισμών εκ μέρους των κρατών μελών προς τις κοινοτικές ελευθερίες και την εσωτερική αγορά. Αυτό ακριβώς θα εξεταστεί στη συνέχεια.

---

⁴⁸ Creech Richard case note on case C-160/03, Kingdom of Spain v. Eurojust, European Constitutional Law Review, 2: 147-151, 2006

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑ

Κεφάλαιο Πρώτο: ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

1. Προσπάθειες εναρμόνισης του δικαίου σήμανσης των προϊόντων

Η γλώσσα που «μιλάει» ένα προϊόν είναι η ετικέτα του. Η επιβολή γλωσσικών περιορισμών στη γλώσσα αυτή, δηλαδή κατά την «επισήμανση»⁴⁹ των προϊόντων θα μπορούσε να επιβληθεί από τα κράτη μέλη για λόγους προστασίας του καταναλωτή των προϊόντων. Ήταν εξ αρχής προφανής ο κίνδυνος περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων με το πρόσχημα προστασίας του καταναλωτή⁵⁰. Για να περιοριστεί αυτό το ενδεχόμενο η Επιτροπή προώθησε από νωρίς Οδηγίες για την προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με την επισήμανση των προϊόντων, κυρίως των τροφίμων, των φαρμάκων και των καλλυντικών. Όμως οι ρυθμίσεις αυτές δεν υιοθετούν το ίδιο επίπεδο γλωσσικών απαιτήσεων και οι διαφοροποιήσεις είναι σημαντικές⁵¹. Δεν υπάρχει ενιαία κοινοτική αντιμετώπιση της «γλωσσικής» προστασίας του καταναλωτή.

Το νομοθέτημα με το ευρύτερο πεδίο εφαρμογής είναι η Οδηγία 2000/13/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την επισήμανση, την παρουσίαση και τη διαφήμιση των τροφίμων, η οποία αντικατέστησε

---

⁴⁹ Αυτή είναι η απόδοση του όρου labelling στα ελληνικά κείμενα

⁵⁰ Αφού, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ, μέτρα που σχετίζονται με επιτακτικές ανάγκες προστασίας των καταναλωτή και περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων μπορούν, υπό προϋποθέσεις, να θεωρηθούν δικαιολογημένα, βλ. ενδεικτικά απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1994, C-315/92, σκ. 15

⁵¹ Creech Richard, *Law and Language...*, ό.π. σελ. 72

την Οδηγία 79/112. Ήδη από το προοίμιο αναφέρεται ότι γλωσσικές απαιτήσεις κατά την επισήμανση (κλπ) των προϊόντων μπορούν να επιβληθούν όταν αυτό απαιτείται από την αρχή της πληροφόρησης και της προστασίας των καταναλωτών, ωστόσο πάντα μέσα στο πλαίσιο της Συνθήκης⁵².

Το Άρθρο 16 της Οδηγίας προβλέπει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να αποφεύγεται στην επικράτειά τους η εμπορία τροφίμων για τα οποία οι ενδείξεις που προβλέπονται στο άρθρο 3 και στο άρθρο 4 παράγραφος 2 δεν αναγράφονται σε γλώσσα εύκολα κατανοητή από τον καταναλωτή, εκτός αν η αποτελεσματική ενημέρωση του καταναλωτή εξασφαλίζεται με άλλα μέτρα, που καθορίζονται [...] 2. Το κράτος μέλος όπου το προϊόν διατίθεται στο εμπόριο μπορεί, τηρώντας τους κανόνες της συνθήκης, να επιβάλλει, στην επικράτειά του, να αναγράφονται αυτές οι ενδείξεις της επισήμανσης σε μία ή περισσότερες γλώσσες που επιλέγει μεταξύ των επίσημων γλωσσών της Κοινότητας. 3. Οι παράγραφοι 1 και 2 δεν απαγορεύουν την πολύγλωσση επισήμανση».

Η αρχική Οδηγία για την επισήμανση των τροφίμων ήταν η 79/112, η οποία στην αρχική της μορφή δεν επέτρεπε ρητά να επιβάλλεται η χρήση συγκεκριμένης επίσημης γλώσσας για την επισήμανση. Συγκεκριμένα, το αντίστοιχο άρθρο (14) έδινε τη δυνατότητα απαγόρευσης του εμπορίου τροφίμων των οποίων οι υποχρεωτικές ενδείξεις δεν ήταν γραμμένες σε γλώσσα εύκολα κατανοητή από τον καταναλωτή, εκτός αν η αποτελεσματική ενημέρωσή του εξασφαλιζόταν με άλλα μέσα. Το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να διευκρινίσει ότι από τη διάταξη αυτή απαγορεύεται να επιβληθεί η υποχρεωτική αναγραφή των ενδείξεων της ετικέτας σε συγκεκριμένη επίσημη γλώσσα, ακόμη και εάν επιτρέπεται η αναγραφή τους και σε άλλες γλώσσες⁵³.

Ακολούθησε το 1997 η τροποποίηση της αυτής της διάταξης, προκειμένου να διευκρινιστεί ότι δεν αντιβαίνει προς την Οδηγία (εφόσον

---

⁵² Προοίμιο αιτιολογικές σκέψεις 6 και 7. Η Συνθήκη κάνει ειδική αναφορά στο δικαίωμα ενημέρωσης του καταναλωτή στο άρθρο 153

⁵³ Η νομολογία αυτή θα αναλυθεί στη συνέχεια

όμως τηρούνται οι κανόνες της συνθήκης!) η επιβολή αναγραφής των ενδείξεων της επισήμανσης σε κάποια από τις επίσημες γλώσσες της κοινότητας. Δεν είναι τυχαία αυτή η νομοθετική παρέμβαση. Είχε προηγηθεί περιοριστική νομολογία του Δικαστηρίου, με την οποία το ΔΕΚ ξεκαθάρισε ότι η εθνική γλώσσα δεν θεωρείται αυτομάτως ως η μοναδική εύκολα κατανοητή. Συνεπώς, δεν υπήρχαν πολλά περιθώρια συμμόρφωσης κρατών όπως η Γαλλία, με νομοθεσία προσανατολισμένη περισσότερο στην προστασία της εθνικής γλώσσας παρά στην προστασία του καταναλωτή. Οπότε ο κοινοτικός νομοθέτης έκλεισε το δρόμο στον κοινοτικό δικαστή, επιβάλλοντας ως νόμιμη την απαίτηση αναγραφής σε συγκεκριμένη γλώσσα. Αυτό δεν εμποδίζει, πάντως, να εξετασθεί στο μέλλον το ζήτημα υπό το πρίσμα της Συνθήκης ούτε να κριθεί η ίδια η διάταξη της Οδηγίας αντίθετη με την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας.

Και άλλες οδηγίες υιοθετούν την απαίτηση τα στοιχεία της επισήμανσης να αναγράφονται σε «γλώσσα εύκολα κατανοητή από τον καταναλωτή, χωρίς να προδικάζουν τη χρήση συγκεκριμένης γλώσσας. Ως εναλλακτική δυνατότητα προβλέπεται η πληροφόρηση του καταναλωτή «με άλλα πρόσφορα μέσα» και διευκρινίζεται ότι δεν απαγορεύεται η πολύγλωσση σήμανση. - Οδηγία 90/496 περί επισήμανσεως των τροφίμων σχετικά με τις τροφικές τους ιδιότητες (άρθρο 7§2) ακολουθεί την ίδια λογική. Αρχικά αυτή ήταν η διατύπωση και στην Οδηγία 89/107 περί προσθέτων στα τρόφιμα για ανθρώπους (άρθρο 10). Όμως η Οδηγία αυτή αντικαταστάθηκε πρόσφατα από Κανονισμό⁵⁴, ο οποίος ευθυγραμμίζεται στο ζήτημα της γλώσσας επισήμανσης με τα γενικώς ισχύοντα στην επισήμανση τροφίμων. Δηλαδή οι πληροφορίες πρέπει να είναι σε γλώσσα εύκολα κατανοητή από τους αγοραστές, αλλά το κράτος μέλος μπορεί να ορίσει ότι η γλώσσα αυτή είναι μία από τις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας.

---

⁵⁴ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1333/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2008 που αφορά τα πρόσθετα τροφίμων

Οι οδηγίες που αφορούν φαρμακευτικά προϊόντα (Οδηγία 2001/83 ΕΚ περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση, άρθρο 63, και οι προγενέστερες αυτής⁵⁵) επιβάλλουν οι ενδείξεις να αναγράφονται στην επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους στην αγορά του οποίου διατίθεται το φάρμακο. Το ίδιο ισχύει για το φύλλο οδηγιών που συνοδεύει το φάρμακο.

Ο Οδηγία 2001/37 σχετικά με τα προϊόντα καπνού απαιτεί τα αναφερόμενα σε αυτή στοιχεία και οι προειδοποιήσεις να αναγράφονται στην επίσημη γλώσσα του κράτους στο οποίο το προϊόν διατίθεται στο εμπόριο και μάλιστα καθορίζει την έκταση της επιφάνειας στην οποία αναγράφονται τα στοιχεία αυτά, η οποία αυξάνεται σε περίπτωση που οι επίσημες γλώσσες του κράτους μέλους είναι περισσότερες από μία.

Στο εντελώς αντίθετο άκρο κινείται η Οδηγία 69/493 περί προϊόντων κρυστάλλου, η οποία είναι η μόνη που προβλέπει ότι οι ονομασίες των προϊόντων αυτών, όπως καθορίζονται από την ίδια, χρησιμοποιούνται μόνο στη γλώσσα της χώρας διάθεσης του προϊόντος. Δηλαδή απαγορεύει την πολύγλωσση επισήμανση! Η ρύθμιση αυτή, η οποία δεν θεωρήθηκε από το ΔΕΚ αντίθετη προς τη Συνθήκη⁵⁶, δικαιολογείται από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του συγκεκριμένου προϊόντος και τον αυξημένο κίνδυνο

---

⁵⁵ Χριστιανός Βασίλειος, *Κοινοτικό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σελ. 59

⁵⁶ Απόφαση ΔΕΚ της 9^{ης} Αυγούστου 1994, C-51/93, Meyhui. Το Δικαστήριο χρειάστηκε να κρίνει το κύρος της ανωτέρω διάταξης υπό το πρίσμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Κατέληξε στα εξής « [...]η διαφορά ως προς την ποιότητα της χρησιμοποιηθείσας ύλης δεν καθίσταται ευχερώς αντιληπτή από το μέσο καταναλωτή, ο οποίος δεν αγοράζει συχνά προϊόντα εκ κρυστάλλου. Επομένως, είναι ανάγκη να μπορεί αυτός να έχει την καλύτερη δυνατή πληροφόρηση σχετικά με αυτό που αγοράζει, ώστε να μη συγχέει τα προϊόντα των κατηγοριών 3 και 4 με τα προϊόντα που ανήκουν στις ανωτέρω κατηγορίες και ως εκ τούτου, να μην καταβάλλει αδικαιολόγητη τιμή. 19. Επομένως, η πληροφόρηση των καταναλωτών του κράτους μέλους όπου διατίθενται τα προϊόντα στην ή στις γλώσσες του κράτους αυτού αποτελεί το ενδεδειγμένο μέσο προστασίας». Στην υπόθεση αυτή ο γενικός εισαγγελέας είχε αντίθετη άποψη, πρότεινε δηλαδή να κριθεί αντίθετη στη Συνθήκη η συγκεκριμένη διάταξη.

παραπλάνησης του καταναλωτή, λόγω των παραπλήσιων ονομασιών των διαφόρων ειδών κρυστάλλου. Δηλαδή στη συγκεκριμένη περίπτωση βάρυνε περισσότερο σκοπός της προστασίας του καταναλωτή⁵⁷.

Σύμφωνα με τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Κοομά στην υπόθεση *Goerres*, από τις κοινοτικές ρυθμίσεις σχετικά με τις γλωσσικές απαιτήσεις της επισήμανσης των προϊόντων δεν προκύπτει μια συνεπής στάση, ούτε ως προς τους όρους που χρησιμοποιούνται (πχ εναλλαγή των όρων επίσημη/εθνική γλώσσα) ούτε ως προς την ουσία της ρύθμισης. «*Η πολιτική των κοινοτικών οργάνων στον τομέα αυτό χαρακτηρίζεται από την απουσία συστηματικής αντιμετώπισης και συνοχής. [...] Κανένα συμπέρασμα δεν μπορεί να συναχθεί κατά τη γνώμη μου για τους λόγους που ώθησαν τα κοινοτικά όργανα να επιλέξουν κάθε φορά τη χρήση αυτού ή εκείνου του γλωσσικού τύπου. Ιδίως, δεν μπορεί να συναχθεί κανόνας κατά τον οποίο στα επικίνδυνα για την υγεία προϊόντα εφαρμόζονται «αυστηρές» προϋποθέσεις [...] ενώ στα υπόλοιπα [...] αρκούν «λιγότερο αυστηρές» προϋποθέσεις».*

Κατ' αρχήν η διαπίστωση αυτή είναι εύλογη. Όμως υπάρχουν κατηγορίες προϊόντων με προφανείς ιδιαιτερότητες οι οποίες δικαιολογούν την επιλογή του κοινοτικού νομοθέτη, πχ η προαναφερθείσα ρύθμιση σχετικά με προϊόντα κρυστάλλου. Επίσης, όσο τροποποιούνται οι αρχικές οδηγίες υπάρχει η τάση να προσεγγίζουν τη ρύθμιση της Οδηγίας για την επισήμανση των τροφίμων, δηλαδή τείνει να παγιωθεί η δυνατότητα το εθνικό δίκαιο και επιβάλλει η επισήμανση να γίνεται και σε συγκεκριμένη γλώσσα επιλογής του.

2. Σημεία τριβής: το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ως δίκαιο προστασίας της εθνικής γλώσσας

Αξίζει να γίνει αναφορά στη νομολογία σχετικά με το ζήτημα αυτό και τον τρόπο με τον οποίο επηρέασε τη διαμόρφωση της ανωτέρω διάταξης. Προβλήματα προέκυψαν κυρίως στα γαλλόφωνα κράτη (Γαλλία, Βέλγιο)

---

⁵⁷ Για συνοπτικό σχολιασμό της απόφασης αυτής βλ. Creech, ό.π. σελ. 85 επ

στο πλαίσιο της πολιτικής «οχύρωσης» της γαλλικής γλώσσας απέναντι στην προέλαση των αγγλικών και ειδικότερα στο Βέλγιο λόγω των ιδιαιτεροτήτων της συνύπαρξης κοινοτήτων με διαφορετικές επίσημες γλώσσες⁵⁸.

Η Οδηγία 79/112 δεν επέτρεπε την επιβολή αναγραφής ένδειξης σε συγκεκριμένη γλώσσα μέχρι το 1997, οπότε και τροποποιήθηκε προς αυτή την κατεύθυνση. Περιοριζόταν στην απαίτηση «γλώσσας εύκολα κατανοητής», κάτι που δεν σήμαινε αυτόματα για το δικαστήριο «επίσημη» γλώσσα του κράτους μέλους. Έτσι στην υπόθεση *Piageme I*⁵⁹ το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 30 της Συνθήκης και το άρθρο 14 της Οδηγίας αυτής απαγορεύουν στα κράτη μέλη να απαιτούν την αποκλειστική χρήση συγκεκριμένης γλώσσας κατά την επισήμανση των τροφίμων, χωρίς να ληφθεί υπ' όψη η δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί άλλη γλώσσα εύκολα κατανοητή από τους αγοραστές ή να διασφαλιστεί η ενημέρωση του αγοραστή με άλλα μέτρα.

Λίγο αργότερα, στην υπόθεση *Piageme II*⁶⁰ το Δικαστήριο διεύρυνε την προηγούμενη νομολογία του, διευκρινίζοντας ότι η Οδηγία 79/112 «απαγορεύει στα κράτη μέλη, ενόψει της υποχρέωσης χρησιμοποίησης γλώσσας εύκολα καταληπτής από τους αγοραστές, να επιβάλλουν τη χρήση της γλώσσας που επικρατεί στην περιοχή στην αγορά της οποίας διατίθεται το προϊόν, έστω και αν δεν αποκλείεται η ταυτόχρονη χρήση και άλλης γλώσσας. Όλες οι προβλεπόμενες από την οδηγία 79/112 υποχρεωτικές ενδείξεις πρέπει να περιέχονται στην επισήμανση, αναγραφόμενες σε γλώσσα εύκολα καταληπτή από τους καταναλωτές του συγκεκριμένου κράτους ή της συγκεκριμένης περιοχής ή υποδηλούμενες με άλλα μέσα όπως σχέδια, σύμβολα ή εικονογράμματα. Η ευκολία της κατανοήσεως των

---

⁵⁸ Σχετικά με τη γαλλική και βελγική νομοθεσία για την προστασία της γαλλικής γλώσσας βλ. Thomas Carbonneau, 'Linguistic Legislation and Transnational Commercial Activity: France & Belgium', *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 29 No3, pp 393-412

⁵⁹ Απόφαση ΔΕΚ της 18-6-1991, C-369/89, *Piageme/Peeters*

⁶⁰ Απόφαση ΔΕΚ της 12-10-1995, C-85/94, *Piageme/Peeters*

παρεχομένων πληροφοριών πρέπει να εκτιμάται ενόψει όλων των περιστάσεων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση⁶¹».

Η υπόθεση αφορούσε την υποχρεωτική -σύμφωνα με το βελγικό δίκαιο- αναγραφή κάποιων ενδείξεων στη γλώσσα της περιοχής εντός της οποίας διατίθενται τα τρόφιμα προς πώληση, χωρίς να απαγορεύεται η αναγραφή και σε άλλες γλώσσες. Παρόμοια και η υπόθεση Goerres, στην οποία το Δικαστήριο κινήθηκε στην ίδια λογική⁶². Ο γενικός εισαγγελέας προβληματίστηκε σχετικά με τον σκοπό που υπηρετεί κατά κύριο λόγο η Οδηγία, δεδομένου ότι μέχρι τότε η νομολογία δεν ήταν ξεκάθαρη, αναφερόμενη άλλοτε στην προσέγγιση των νομοθεσιών προκειμένου να ενισχυθεί η λειτουργία της κοινής αγοράς και άλλοτε στην προστασία του καταναλωτή. Ο ίδιος υπαινίσσεται ότι και η προστασία της εθνικής γλώσσας είναι ένας από τους σκοπούς της οδηγίας⁶³. Καταλήγει ότι σε περίπτωση που δεν μπορεί να συμφιλιωθεί η εξυπηρέτηση και των δύο βασικών σκοπών, υπερέχει ο σκοπός της προστασίας του καταναλωτή.

Την ίδια περίοδο στη Γαλλία η νομοθεσία ήδη από το 1975 επέβαλε την χρήση της γαλλικής γλώσσας για προϊόντα και υπηρεσίες που προσφέρονται εντός της Γαλλικής επικράτειας⁶⁴, χωρίς να προβλέπει εναλλακτικούς τρόπους πληροφόρησης του καταναλωτή. Το ζήτημα ήχθη ενώπιον του Δικαστηρίου μετά την τροποποίηση της Οδηγίας, με την οποία επιτράπη να απαιτείται η χρήση συγκεκριμένης γλώσσας, ωστόσο η επίδικη υπόθεση αφορούσε προγενέστερο διάστημα, κατά το οποίο δεν ήταν εφαρμοστέα η νέα διάταξη της Οδηγίας. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *«Τα άρθρα 30 της Συνθήκης και 14 της οδηγίας 79/112 απαγορεύουν εθνική ρύθμιση που επιβάλλει τη χρήση ορισμένης γλώσσας για την επισήμανση των τροφίμων, χωρίς να προβλέπει τη δυνατότητα χρήσεως μιας άλλης*

---

⁶¹ ό.π.

⁶² Απόφαση ΔΕΚ 14-7-1998, C-385/96 Criminal proceedings against Goerres

⁶³ Σκέψη 45

⁶⁴ Carbonneau, ό.π. ιδίως σελ 20

γλώσσας, εύκολα καταληπτής από τους αγοραστές, ή τη δυνατότητα εξασφάλισης της πληροφόρησης του αγοραστή με άλλα μέσα». Δηλαδή σε περίπτωση απουσίας κανόνων εναρμόνισης το ζήτημα της επισήμανσης των προϊόντων αντιμετωπίζεται με την προσέγγιση των κανόνων αδιακρίτου εφαρμογής.

Το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί και με υποθέσεις εκτός του πεδίου εφαρμογής των ανωτέρω Οδηγιών. Στην υπόθεση Colim⁶⁵ κλήθηκε να εξετάσει τη νομιμότητα βελγικών ρυθμίσεων που επέβαλλαν την αναγραφή κάποιων ενδείξεων στη γλώσσα της περιφέρειας στην οποία τα προϊόντα διατίθενται προς πώληση. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι εφόσον πρόκειται για τομέα στον οποίο δεν έχει επέλθει πλήρης ρυθμιστική εναρμόνιση, τα κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια να επιβάλουν γλωσσικές απαιτήσεις σχετικές με την επισήμανση των προϊόντων. Οι γλωσσικοί αυτοί κανόνες αποτελούν εμπόδιο του ενδοκοινοτικού εμπορίου, το οποίο μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εάν η εφαρμογή τους δικαιολογείται από σκοπό γενικού συμφέροντος που υπερισχύει της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, εφόσον τηρείται η αρχή της αναλογικότητας.

Το εθνικό δικαστήριο, κατά την εκτίμηση της συμβατότητας των κανόνων αυτών με το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να εξετάσει λ.χ. αν αυτοί απαγορεύουν άλλους τρόπους πληροφόρησης των καταναλωτών, εξίσου αποτελεσματικούς, όπως είναι η χρήση σχεδίων.

Η τελική κρίση του Δικαστηρίου ήταν ότι «ελλείπει πλήρους εναρμόνισης των γλωσσικών κανόνων που ισχύουν σχετικά με τις ενδείξεις τις οποίες φέρουν τα εισαγόμενα προϊόντα, τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν εθνικά μέτρα προβλέποντα την αναγραφή των ενδείξεων αυτών στη γλώσσα της περιφέρειας εντός της οποίας πωλούνται τα προϊόντα ή σε άλλη γλώσσα εύκολα κατανοητή από τους καταναλωτές της περιφέρειας αυτής, υπό την προϋπόθεση ότι τα ως άνω εθνικά μέτρα ισχύουν αδιακρίτως για όλα τα εθνικά και τα εισαγόμενα προϊόντα και είναι ανάλογα προς το σκοπό της προστασίας των καταναλωτών τον οποίο επιδιώκουν».

---

⁶⁵ Απόφαση ΔΕΚ 3-6-1999, C-33/97, Collim

Στην υπόθεση Shwarzkopf ⁶⁶ το Δικαστήριο έθεσε όρια στη δυνατότητα πολύγλωσσης επισήμανσης των καλλυντικών προϊόντων. Οι σχετικές οδηγίες απαιτούν την αναγραφή συγκεκριμένων ενδείξεων στο δοχείο και τη συσκευασία του καλλυντικού και *όπου αυτό είναι πρακτικώς αδύνατο*, αρκεί μια συντετμημένη ένδειξη στο δοχείο και αναλυτική αναγραφή των ενδείξεων σε επισυναπτόμενο σημείωμα.

Η εταιρία Shwarzkopf υποστήριξε ότι όταν η αναγραφή των ενδείξεων αυτών σε περισσότερες γλώσσες (εννέα στη συγκεκριμένη περίπτωση) καθιστούσε αδύνατη την αναλυτική παράθεσή τους, ήταν εφαρμοστέα η ανωτέρω εξαίρεση και μπορούσε να αναφέρει τις προειδοποιήσεις σε επισυναπτόμενο φυλλάδιο. Το ερώτημα που τέθηκε στο ΔΕΚ αφορούσε την ερμηνεία της έννοιας της πρακτικής αδυναμίας αναγραφής. Το Δικαστήριο δεν υιοθέτησε ούτε τη στενή ερμηνεία που πρότειναν τα κράτη, δηλαδή ότι πρέπει να οφείλεται σε τεχνικούς λόγους η αδυναμία αναγραφής ούτε την ερμηνεία που υποστήριζε η εταιρία, να καλύπτονται δηλαδή και λόγοι οικονομικής σκοπιμότητας⁶⁷. Δέχτηκε ότι οι εθνικές γλωσσικές απαιτήσεις συνεπάγονται επιπλέον έξοδα συσκευασίας λόγω της διαφορετικής επισήμανσης σε κάθε κράτος μέλος και γι' αυτό συνιστούν εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Όμως τα εμπόδια αυτά δικαιολογούνται από το σκοπό που επιδιώκουν η απαιτήσεις αυτές, που είναι η προστασία της δημόσιας υγείας.

Το κριτήριο, τελικά, είναι εάν καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη η εμπορία των προϊόντων αυτών, κάτι που δεν μπορεί όμως να υποστηριχθεί στην περίπτωση που ο παραγωγός επιλέγει ο ίδιος να χρησιμοποιήσει εννέα γλώσσες και στη συνέχεια επικαλείται αυτή του την επιλογή ως πρακτική αδυναμία αναγραφής των υποχρεωτικών προειδοποιήσεων επί της συσκευασίας.

---

⁶⁶ C- 169/1999

⁶⁷ Η εταιρία υποστήριξε ότι ήθελε η σειρά των προϊόντων της να έχει ενιαία παρουσίαση, για να μπορούν να πωληθούν σε όλη την Κοινότητα, λαμβάνοντας υπόψη ότι πολλοί Ευρωπαίοι πολίτες ζουν και εργάζονται σε κράτος μέλος στο οποίο δεν ομιλείται η μητρική τους γλώσσα...

Κεφάλαιο Δεύτερο: ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

1. Επιβολή γλωσσικών απαιτήσεων ως έμμεση διάκριση σε βάρος των διακινουμένων εργαζομένων

Απαιτήσεις γλωσσομάθειας κατά την πρόσληψη εργαζομένου

Ο Κανονισμός 1612/1968 σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας απαγορεύει όχι μόνο κάθε άμεση αλλά και κάθε έμμεση διάκριση, δηλαδή κάθε μέτρο που κρατά τους υπηκόους άλλου κράτους μέλους μακριά από την αγορά εργασίας άλλου κράτους, είτε σκόπιμα είτε κατ' αποτέλεσμα. Όμως, στο άρθρο 3 του Κανονισμού γίνεται ειδική μνεία σε γλωσσικές απαιτήσεις κατά την πρόσληψη εργαζομένου στο έδαφος άλλου κράτους μέλους. Γλωσσικές απαιτήσεις δεν συνιστούν έμμεση διάκριση όταν αυτό δικαιολογείται από τη φύση της θέσης εργασίας⁶⁸.

Στην υπόθεση *Groener*⁶⁹ το Δικαστήριο ασχολήθηκε με την υποχρέωση των καθηγητών σε σχολεία της Ιρλανδίας να επιτύχουν σε εξετάσεις στην Ιρλανδική γλώσσα προκειμένου να μονιμοποιηθούν⁷⁰. Η Annita Groener, Ολλανδή υπήκοος, εργαζόταν στην Ιρλανδία ως δασκάλα τέχνης. Δεν μονιμοποιήθηκε επειδή δεν πέτυχε στις εξετάσεις γλώσσας και αμφισβήτησε τη συμβατότητα αυτού του περιορισμού με το κοινοτικό δίκαιο.

Ο γενικός εισαγγελέας Darmon παρατήρησε ότι «Η προάσπιση της γλώσσας αποτελεί μέρος των κεφαλαιώδους σημασίας ζητημάτων που

---

⁶⁸ de Witte Bruno, “ Free Movement of Persons and Language Legislation of the Member States of the EU Some Reflections after the Recent Judgement in Bickel and Franz” *Academia* Nr: 18, 1999

⁶⁹ Απόφαση ΔΕΚ της 28-11-1989, 379/87, *Groener / Minister for Education and City of Dublin Vocational Education Committee*

⁷⁰ Craig Paul – de Búrca Gráinne, *EU Law*³, Oxford University Press, 2003
715 επ.

αφορούν το κέντρο βάρους της πολιτιστικής ταυτότητας. [...] Κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να προσπαθεί να εξασφαλίσει τις ειδοποιούς διαφορές της πολιτιστικής του παραδόσεως και, κατά συνέπεια να εξασφαλίζει τα μέσα ασκήσεως της πολιτικής αυτής». Και το Δικαστήριο επισήμανε ότι «οι διατάξεις της Συνθήκης ΕΟΚ δεν αντιτίθενται στην άσκηση πολιτικής που αποβλέπει στην προάσπιση και προώθηση της γλώσσας κράτους μέλους που είναι συγχρόνως εθνική γλώσσα και πρώτη επίσημη γλώσσα. Εντούτοις, η εφαρμογή της πολιτικής αυτής δεν πρέπει να θίγει θεμελιώδεις ελευθερίες, όπως η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Επομένως, οι απαιτήσεις που επιβάλλουν τα μέτρα εφαρμογής της πολιτικής αυτής δεν πρέπει, σε καμία περίπτωση, να είναι δυσανάλογα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και ο τρόπος εφαρμογής τους δεν πρέπει να συνεπάγεται διακρίσεις σε βάρος των υπηκόων των λοιπών κρατών μελών».

Το Δικαστήριο προέβη στον έλεγχο της αναλογικότητας του μέτρου και έκρινε ότι «μόνιμη θέση καθηγητού με πλήρες ωράριο στα δημόσια ιδρύματα επαγγελματικής εκπαιδεύσεως αποτελεί θέση της οποίας η φύση μπορεί να δικαιολογήσει την απαίτηση γλωσσικών γνώσεων, υπό την έννοια του άρθρου 3§1 τελευταία περίπτωση του κανονισμού 1612/68 του Συμβουλίου, εφόσον η εν λόγω απαίτηση γλωσσικών γνώσεων εντάσσεται στο πλαίσιο πολιτικής προωθήσεως της εθνικής γλώσσας που είναι συγχρόνως η πρώτη επίσημη γλώσσα και εφόσον η απαίτηση αυτή εφαρμόζεται κατά τρόπο αναλογικό και μη συνεπαγόμενο διακρίσεις».

Χαρακτηριστική περίπτωση έμμεσης διάκρισης λόγω περιορισμών στον τρόπο απόδειξης της γλωσσικής επάρκειας αποτελεί η υπόθεση *Angonese*⁷¹. Η τράπεζα στην οποία επιθυμούσε να διοριστεί ο *Angonese*, λόγω της περιοχής στην οποία έδρευε, έκρινε ως απαραίτητο προσόν για το διορισμό την κατοχή ενός συγκεκριμένου πτυχίου διγλωσσίας. Ο *Angonese* ήταν αποδεδειγμένα διγλωσσος, όμως δεν κατείχε το πτυχίο αυτό. Το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτό αποτελούσε έμμεση διάκριση, απαγορευόμενη από το κοινοτικό δίκαιο. Στην απόφασή του διευκρίνισε για πρώτη φορά

---

⁷¹ Απόφαση ΔΕΚ της 6-6-2000, C 281/98, *Roman Angonese v. Cassa di Risparmio di Bolzano SpA*

ότι το άρθρο 39 ΣυνθΕΚ τριτενεργεί άμεσα, καθώς επρόκειτο για εφαρμογή του έναντι ιδιώτη⁷².

Απαιτήσεις γλωσσομάθειας κατά την εγκατάσταση ελεύθερου επαγγελματία

Απαιτήσεις γλωσσομάθειας οδοντιάτρων – Η υπόθεση Haim

Το ΔΕΚ είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί με το ζήτημα των γλωσσικών απαιτήσεων και υπό το πρίσμα της ελευθερίας εγκατάστασης. Στην υπόθεση Haim II εξέτασε τη συμβατότητα της γερμανικής νομοθεσίας προς το κοινοτικό δίκαιο, στο μέτρο που αυτό απαιτούσε τη γνώση της γερμανικής γλώσσας προκειμένου κάποιος οδοντίατρος να ενταχθεί στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων. Η Οδηγία σχετικά με την αναγνώριση των τίτλων σπουδών και την άσκηση του δικαιώματος εγκατάστασης και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών των οδοντιάτρων προβλέπει τα εξής σχετικά με τη γνώση συγκεκριμένης γλώσσας: «*Τα Κράτη μέλη ενεργούν έτσι ώστε, εφ' όσον παραστεί ανάγκη, να αποκτούν οι δικαιούχοι, προς το συμφέρον τους και προς το συμφέρον των ασθενών τους, τις γλωσσικές εκείνες γνώσεις που είναι αναγκαίες για την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας στο Κράτος μέλος υποδοχής*»⁷³. Δηλαδή δεν επιτρέπει να εξαρτηθεί η άσκηση των κοινοτικών ελευθεριών από τη γνώση της γλώσσας του κράτους υποδοχής, παρά μόνο στο βαθμό που αυτό απαιτείται από τη φύση του επαγγέλματος.

Επειδή η υπόθεση Haim δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης Οδηγίας, το Δικαστήριο χρειάστηκε να εξετάσει αν οι συγκεκριμένες απαιτήσεις γλωσσομάθειας⁷⁴ ήταν σύμφωνες με το άρθρο 52 της Συνθήκης (νυν 43) που αναφέρεται στο δικαίωμα εγκατάστασης. Το Δικαστήριο εξέτασε το συγκεκριμένο περιορισμό υπό το πρίσμα τεσσάρων

---

⁷² Lane Robert and Shuibhne Niamh Nic, σχόλιο για Case C281/98, *Roman Angonese v. Cassa di Risparmio di Bolzano SpA*, Judgment of 6 June 2000, CMLR 37: 1237–1247, ιδίως σελ. 1240 επ

⁷³ άρθρο 18 παρ. 3

⁷⁴ στις οποίες οι γερμανικές αρχές στήριζαν την άρνησή τους να εντάξουν τον ενδιαφερόμενο οδοντίατρο στο πρόγραμμα κοινωνικών ασφαλίσεων

προϋποθέσεων οι οποίες πρέπει να πληρούνται προκειμένου να θεωρείται δικαιολογημένος περιορισμός στην άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών που κατοχυρώνει η Συνθήκη. Πρέπει τα υπό κρίση μέτρα «*Να εφαρμόζονται κατά τρόπο μη δημιουργούντα διακρίσεις, να δικαιολογούνται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, να είναι κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και να μην είναι δεσμευτικά πέραν του βαθμού που είναι αναγκαίος για την επίτευξη του σκοπού αυτού*».

Ως λόγο επιτακτικού συμφέροντος που μπορεί να δικαιολογήσει την απαίτηση γλωσσομάθειας από οδοντίατρο αναφέρει το Δικαστήριο τη δυνατότητα αποτελεσματικής επικοινωνίας του οδοντιάτρου με τον ασθενή και τις διοικητικές αρχές. Επισημαίνει πάντως ότι οι απαιτήσεις αυτές πρέπει να είναι κατάλληλες και σύμφωνες με την αρχή της αναλογικότητας, δεν μπορεί δηλαδή στην πράξη να αποθαρρύνουν οδοντιάτρους με διαφορετική μητρική γλώσσα να παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε άλλο κράτος μέλος, αφού υπάρχουν και ασθενείς οι οποίοι δεν ομιλούν την επίσημη γλώσσα του κράτους και είναι προς το συμφέρον τους να υπάρχουν κάποιοι οδοντίατροι ικανοί να επικοινωνούν με τους ασθενείς αυτούς στη γλώσσα των τελευταίων.

Απαιτήσεις γλωσσομάθειας δικηγόρων – Η περίπτωση του Λουξεμβούργου

Αξιζει να γίνει αναφορά και στις γλωσσικές απαιτήσεις που προσπάθησε να επιβάλει το Λουξεμβούργο ως προϋπόθεση άσκησης της δικηγορίας στο έδαφός του⁷⁵. Η υπόθεση είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα έμμεσης διάκρισης και απόπειρας να χρησιμοποιηθεί η προστασία της γλώσσας ως πρόσχημα για το «κλείσιμο» της αγοράς σε δικηγόρους άλλων

---

⁷⁵ Το Λουξεμβούργο είχε αντιταχθεί εξ αρχής στην απόπειρα εναρμόνισης των κανόνων για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος σε άλλο κράτος μέλος, ζητώντας την ακύρωση της Οδηγίας 98/5, όμως η αίτησή του απορρίφθηκε από το ΔΕΚ με απόφασή του της 7-11-2000, c-168/98, βλ. αναλυτικό σχόλιο της υπόθεσης αυτής σε Cabral Pedro, σχόλιο σε Case C-168/98, *Grand-Duchy of Luxembourg v. European Parliament and Council of the European Union*, Judgment of 7 November 2000, [2000] ECR I-9131, CMLR 39, 129-150

κρατών μελών⁷⁶. Είναι χαρακτηριστικό ότι η γλώσσα του Λουξεμβούργου δεν έχει καν επιλεγεί από το Λουξεμβούργο ως επίσημη γλώσσα της Κοινότητας, ακριβώς λόγω της περιορισμένης χρήσης της ακόμα και εντός του ίδιου του κράτους.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος στο Λουξεμβούργο από δικηγόρο ο οποίος είχε αποκτήσει σε άλλο κράτος μέλος τον επαγγελματικό του τίτλο ήταν να εξεταστεί η επάρκειά του στις επίσημες γλώσσες του κράτους (γαλλικά, γερμανικά, λουξεμβουργιανά)⁷⁷. Ο κύριος Wilson Άγγλος δικηγόρος ο οποίος ασκούσε από το 1994 το επάγγελμα του δικηγόρου στο Λουξεμβούργο, κλήθηκε το 2003 σε συνέντευξη από τις αρμόδιες αρχές, προκειμένου να εξεταστούν οι γλωσσικές του ικανότητες. Κατά την εμφάνισή του ενώπιον των αρχών ζήτησε να παρίσταται και Λουξεμβουργιανός δικηγόρος⁷⁸. Όταν το αίτημά του απορρίφθηκε αυτός αρνήθηκε να εξετασθεί και για το λόγο αυτό, επειδή δηλαδή δεν εξετάστηκαν οι γλωσσικές του γνώσεις, δεν έγινε η εγγραφή του στο μητρώο των δικηγόρων αυτής της κατηγορίας.

Ο Wilson προσέφυγε ενώπιον της δικαιοσύνης, επικαλούμενος την αντίθεση της ανωτέρω εθνικής ρύθμισης με την ισχύουσα κοινοτική νομοθεσία. Το λουξεμβουργιανό δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ ζητώντας να πληροφορηθεί, μεταξύ άλλων, εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις το κοινοτικό δίκαιο επιτρέπει να εξαρτάται το δικαίωμα

---

⁷⁶ Βλ. σχολιασμό της απόφασης από Πρεβεδούρου σε ΕΔΔΔΔ 2/2007, σελ. 530-536 και από Τσαδήρα σε ΕΕΕυρΔ 3-4/2006, σελ. 537-540

⁷⁷ Η προϋπόθεση αυτή εισήχθη το 2002, δεν υπήρχε μέχρι τότε τέτοιος όρος για την εγγραφή στο μητρώο και για το λόγο αυτό ο Wilson είχε ασκήσει το επάγγελμά του στο Λουξεμβούργο χωρίς πρόβλημα από το 1994!

⁷⁸ Τη δυνατότητα αυτή προβλέπει η κοινοτική οδηγία για την παράσταση Ευρωπαϊού δικηγόρου ενώπιον των δικαστικών αρχών, αλλά ως ευχέρεια των κρατών μελών να ρυθμίσουν κατά τα πρώτα χρόνια την επαγγελματική δραστηριότητα των δικηγόρων που επιλέγουν να ασκήσουν το επάγγελμά τους σε άλλο κράτος μέλος, διαφορετικό αυτού στο οποίο απέκτησαν τον επαγγελματικό τους τίτλο

εγκατάστασης ενός δικηγόρου σε άλλο κράτος μέλος από απαιτήσεις γλωσσομάθειας⁷⁹.

Το ζήτημα της άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος μέλος άλλο από αυτό στο οποίο αποκτήθηκε ο σχετικός επαγγελματικός τίτλος διέπεται από την Οδηγία 98/5, η οποία εναρμονίζει πλήρως τις προϋποθέσεις για την άσκηση του δικαιώματος εγκατάστασης. Για την εγγραφή στα μητρώα του δικηγορικού συλλόγου του κράτους μέλους υποδοχής, η οποία αποτελεί υποχρέωση του ενδιαφερόμενου, πρέπει να προσκομισθεί πιστοποιητικό εγγραφής στα μητρώα της αντίστοιχης αρχής του κράτους μέλους καταγωγής. Δεν προβλέπεται καμία άλλη προϋπόθεση.

Εξ άλλου, η υποχρέωση των δικηγόρων που επιλέγουν να εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος να χρησιμοποιούν τον επαγγελματικό τίτλο που είχαν στο κράτος μέλος καταγωγής, εξασφαλίζει τη σωστή πληροφόρηση του κοινού, το οποίο με τον τρόπο αυτό πληροφορείται και για το ενδεχόμενο να μην έχουν επαρκείς γλωσσικές γνώσεις.

Όσον αφορά τα πρακτικά προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη συνεννόηση του δικηγόρου με τους πελάτες και τη Διοίκηση αλλά και από την υποχρέωσή του να συμμορφώνεται με κανόνες δεοντολογίας, εναπόκειται στον ίδιο να επιλέξει ανάμεσα στη βελτίωση των γλωσσικών του γνώσεων ή τη βοήθεια ειδικών συνεργατών. Ειδικά για την παράσταση «Ευρωπαϊού δικηγόρου» ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, η Οδηγία παρέχει την ευχέρεια στα κράτη μέλη να ενεργούν σε συνεργασία με δικηγόρο του κράτους υποδοχής. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να αποφευχθούν και προβλήματα που σχετίζονται με την ανεπαρκή γνώση της γλώσσας.

Εξάλλου, παρά τον κατ' αρχήν εσωστρεφή χαρακτήρα των εθνικών δικαιών, μεγάλο τμήμα της δικηγορικής ύλης σχετίζεται με την εφαρμογή κοινοτικού και διεθνούς δικαίου ή ακόμα και αλλοδαπού δικαίου. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές οι «χρήστες του δικαίου», όπως αναφέρει η απόφαση,

---

⁷⁹ Απόφαση της 19-9-2006, C- 506/04, Wilson κατά Ordre des avocats du barreau de Luxembourg

δεν αναζητούν δικηγόρο με κριτήριο την εξοικείωσή του με το εθνικό δίκαιο και την εθνική γλώσσα. Όπως άλλωστε αναφέρθηκε και σε σχέση με τους οδοντιάτρους, είναι πιθανόν πολίτες άλλων κρατών μελών που ζουν στο κράτος μέλος υποδοχής να προτιμούν κάποιον ομοεθνή δικηγόρο που μιλάει τη γλώσσα τους. Συγχρόνως, δεν υφίστανται οι κίνδυνοι που υπάρχουν από την απουσία δυνατότητας συνεννόησης ανάμεσα στο γιατρό και τον ασθενή.

Τέλος, για την πλήρη εξομοίωση ενός «Ευρωπαϊού δικηγόρου» με δικηγόρο του κράτους μέλους υποδοχής (και τη δυνατότητα να κάνει χρήση του τίτλου του κράτους μέλους υποδοχής) η Οδηγία απαιτεί να αποδείξει ο δικηγόρος αυτός πραγματική και τακτική δραστηριότητα σχετική με το δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής τουλάχιστον τριετούς διάρκειας ή, αν πρόκειται για μικρότερο χρονικό διάστημα, ειδικές γνώσεις πάνω στο δίκαιο αυτό. Δεν προκύπτει από πουθενά δυνατότητα εξάρτησης της εξομοίωσης αυτής από γλωσσικές γνώσεις.

Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο (και μάλιστα το Τμήμα Μείζονος Σύνοψης) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *«Η εγγραφή ενός δικηγόρου στα μητρώα της αρμόδιας αρχής του κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο στο οποίο έχει αποκτήσει των επαγγελματικό του τίτλο, προκειμένου ο δικηγόρος αυτός να ασκεί εκεί το επάγγελμά του υπό τον επαγγελματικό του τίτλο καταγωγής δεν επιτρέπεται να εξαρτάται από την προηγούμενη εξακρίβωση της γνώσης των γλωσσών του κράτους μέλους υποδοχής»*.

Η κρίση αυτή επιβεβαιώθηκε και σε δεύτερη απόφαση του Δικαστηρίου, η οποία εκδόθηκε την ίδια ημέρα, επί προσφυγής της Επιτροπής κατά του Λουξεμβούργου. Ανάμεσα στους λόγους ακυρώσεως προβλήθηκε από την Επιτροπή και αιτίαση σχετικά με την επιβολή γλωσσικών προϋποθέσεων για την εγγραφή «Ευρωπαίων δικηγόρων» στο μητρώο προκειμένου να ασκήσουν το επάγγελμά τους στο Λουξεμβούργο⁸⁰.

---

⁸⁰ Απόφαση της 19-9-2006, C-193/05, Επιτροπή κατά Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, βλ. σχόλιο σε και Ευτυχία Μουαμελετζή σε ΕΕΕυρΔ 2/2001, σελ. 366-372

Ακολουθώντας την ίδια συλλογιστική, το Δικαστήριο κατέληξε ότι το Λουξεμβούργο παραβίασε το κοινοτικό δίκαιο κατά την μεταγραφή της ανωτέρω οδηγίας, επιβάλλοντας πρόσθετους περιορισμούς στην άσκηση του επαγγέλματος: *«Το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, επιβάλλοντας, όσον αφορά τους δικηγόρους που έχουν αποκτήσει τον επαγγελματικό τίτλο τους σε άλλο κράτος μέλος και όχι στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου και επιθυμούν να ασκήσουν το επάγγελμά τους στο Λουξεμβούργο υπό τον επαγγελματικό τους τίτλο καταγωγής, ως προϋπόθεση της εγγραφής τους στα μητρώα της αρμόδιας εθνικής αρχής την προηγούμενη εξακρίβωση των γλωσσικών τους γνώσεων, απαγορεύοντας στους δικηγόρους αυτούς να ασκούν δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών εγκατάστασης και έδρας εταιριών και επιβάλλοντάς τους την υποχρέωση προσκόμισης κατ' έτος του πιστοποιητικού εγγραφής τους στα μητρώα της αρμόδιας αρχής του κράτους μέλους καταγωγής, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία 98/5/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1998, για τη διευκόλυνση της μόνιμης ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος μέλος διάφορο εκείνου στο οποίο αποκτήθηκε ο επαγγελματικός τίτλος».*

Περιορισμοί στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών για λόγους άσκησης γλωσσικής πολιτικής

Οι τηλεοπτικές υπηρεσίες είναι ένας από τους λίγους τομείς στους οποίους το κοινοτικό δίκαιο επιτρέπει την επιβολή περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία για λόγους γλωσσικής πολιτικής⁸¹. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 8 της Οδηγίας 89/552 προβλεπόταν ρητά αυτή η δυνατότητα: *«Όταν το θεωρούν αναγκαίο, για την εξυπηρέτηση στόχων γλωσσικής πολιτικής, τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια, σεβόμενα το κοινοτικό δίκαιο, να προβλέπουν, όσον αφορά ορισμένες εκπομπές ή το σύνολο των εκπομπών των ραδιοτηλεοπτικών*

---

⁸¹ Αναλυτικά για την ελεύθερη κυκλοφορία στον τομέα αυτό βλ. Σαχπεκίδου Ευγενία, *Ελεύθερη κυκλοφορία τηλεοπτικών υπηρεσιών στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα*, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσ/νίκη 1990, ειδική αναφορά στο ζήτημα της γλώσσας σελ. 237 επ.

οργανισμών που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους, λεπτομερέστερους ή αυστηρότερους κανόνες, ιδίως σε συνάρτηση με γλωσσικά κριτήρια»⁸².

Δεν προκύπτει εάν ως εθνική γλωσσική πολιτική η οποία μπορεί να δικαιολογήσει περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων νοείται αυτή που προωθεί μία από τις ομιλούμενες στο κράτος μέλος γλώσσες ή μπορεί να σχετίζεται και με την προώθηση της γλωσσομάθειας ξένων γλωσσών⁸³. Κάτι τέτοιο μάλλον δεν είναι σύμφωνο με το πνεύμα της Οδηγίας, δηλαδή το σεβασμό της πολιτιστικής ταυτότητας των κρατών μελών και ιδιαίτερα αυτών με τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες. Από την άλλη, δύσκολα θα μπορούσε να αποκλειστεί από την ανωτέρω προस्ताσία μια εθνική γλωσσική καμπάνια προς όφελος εθνικών γλωσσικών μειονοτήτων. Δεδομένου του αυξανόμενου πληθυσμού των κοινοτήτων μεταναστών, θα μπορούσε να προκύψει ζήτημα ερμηνείας της ανωτέρω διάταξης, σε περίπτωση που κάποιο κράτος μέλος επιθυμούσε να κάνει χρήση αυτής για να προωθήσει μια «γλωσσική πολιτική για τους μετανάστες» προκειμένου να μην αποκοπούν από τη μητρική τους γλώσσα⁸⁴.

Συναφής είναι η υπόθεση Pan-Europe Communications. Υποβλήθηκε προδικαστικό ερώτημα από βελγικό δικαστήριο σχετικά με την υποχρέωση που επέβαλε το βελγικό δίκαιο σε επιχειρήσεις καλωδιακής αναμετάδοσης να αναμεταδίδουν συγκεκριμένα τηλεοπτικά προγράμματα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ρύθμιση αυτή αποτελούσε περιορισμό της ελεύθερης παροχής

---

⁸² Άρθρο 8 της Οδηγίας στην αρχική της μορφή. Πλέον η διάταξη αυτή έχει απαλειφθεί, αλλά στο προοίμιο του ενοποιημένου κειμένου της οδηγίας διατηρείται η διαπίστωση ότι «προκειμένου να προωθηθεί κατά τρόπο ενεργό μια συγκεκριμένη γλώσσα, τα κράτη μέλη πρέπει να διατηρήσουν την ευχέρεια να καταρτίζουν λεπτομερέστερους ή αυστηρότερους κανόνες σε συνάρτηση με γλωσσικά κριτήρια, εφόσον οι κανόνες αυτοί συμβιβάζονται με το κοινοτικό δίκαιο και ιδίως δεν εφαρμόζονται στην αναμετάδοση προγραμμάτων καταγωγής άλλων κρατών μελών».

⁸³ Σχετικά με τον προβληματισμό αυτό βλ. Σαχπεκίδου, ό.π. σελ. 238, η οποία υποστηρίζει ότι είναι αμφίβολο αν το κράτος μπορεί να επικαλεστεί αυτή τη διάταξη για να προωθήσει τη γνώση μίας ξένης γλώσσας.

⁸⁴ Αν και δεν φαίνεται ρεαλιστικό ένα τέτοιο ζήτημα, δεδομένης της μειωμένης ευαισθησίας των κρατών μελών απέναντι σε ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής.

υπηρεσιών και εξέτασε στη συνέχεια κατά πόσο αυτός ο περιορισμός είναι δικαιολογημένος. Επανέλαβε την πάγια θέση του ότι προκειμένου να κριθεί δικαιολογημένος τέτοιος περιορισμός πρέπει να δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικούς συμφέροντος, να είναι κατάλληλος για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και να μην υπερβαίνει τα αναγκαία όρια.

Η ιδιαιτερότητα της ρύθμισης ήταν ότι αφορούσε τη δίγλωσση περιφέρεια των Βρυξελλών. Η Βελγική Κυβέρνηση επικαλέστηκε σκοπούς πολιτιστικής πολιτικής και συγκεκριμένα τη διασφάλιση της πρόσβασης των τηλεθεατών στην πολυφωνία των προγραμμάτων. Το ΔΕΚ δέχτηκε ως επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος την άσκηση πολιτιστικής πολιτικής. Επεσήμανε ότι *«Η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική ρύθμιση επιδιώκει σκοπό γενικού συμφέροντος, καθόσον σκοπεί στη διασφάλιση της πολυφωνίας των παρεχόμενων τηλεοπτικών προγραμμάτων στη δίγλωσση περιφέρεια Βρυξελλών-Πρωτεύουσας και εντάσσεται κατ' αυτόν τον τρόπο σε μια πολιτική στον τομέα του πολιτισμού η οποία σκοπεί να διασφαλίσει, όσον αφορά τα οπτικοακουστικά μέσα, την ελευθερία εκφράσεως των διαφόρων στοιχείων, ιδίως δε κοινωνικών, πολιτιστικών, γλωσσικών, θρησκευτικών και φιλοσοφικών, της περιφέρειας αυτής»*⁸⁵. Στη συνέχεια το Δικαστήριο, κρίνοντας σχετικά με την αναλογικότητα του μέτρου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η υπό κρίση ρύθμιση αποτελεί πρόσφορο μέσο για την επιδίωξη του σκοπού αυτού, καθώς διασφαλίζει την πρόσβαση των τηλεθεατών σε τηλεοπτικά προγράμματα που είναι στη γλώσσα τους και καλύπτουν ανάγκες ενημέρωσης για τοπικά και εθνικά ζητήματα αλλά και επαφής με τον πολιτισμό τους.

Προκειμένου όμως η ρύθμιση αυτή να είναι τελικά νόμιμη πρέπει να εφαρμόζεται με διαφανή διαδικασία και να στηρίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια κατά την επιλογή των τηλεοπτικών σταθμών των οποίων τα προγράμματα πρέπει να αναμεταδίδονται, χωρίς να εξαρτάται από την εγκατάστασή τους η υπαγωγή στα επιλέξιμα κανάλια. Τελικός κριτής της τήρησης των προϋποθέσεων αυτών είναι ο εθνικός δικαστής.

---

⁸⁵ Απόφαση ΔΕΚ της , υπόθεση 13-12-2007, C-250/06 §42

2. Γλωσσικά δικαιώματα των Ευρωπαϊών πολιτών ενώπιον των εθνικών αρχών άλλου κράτους μέλους

Δικαιώματα στο πλαίσιο της ασφαλιστικής νομοθεσίας

Ρητή κατοχύρωση γλωσσικών δικαιωμάτων είναι σπάνια σε κοινοτικά νομοθετήματα. Νομοθετήματα που αφορούν την κοινωνική ασφάλιση εργαζόμενου σε άλλο κράτος μέλος κατοχυρώνουν σε κάποιο βαθμό το δικαίωμα του εργαζόμενου να επικοινωνεί με τις αρχές του κράτους εγκατάστασης στη γλώσσα του πρώτου⁸⁶. Ο Κανονισμός 1408/71, που αναφέρεται στην υπαγωγή των μισθωτών που διακινούνται εντός της Κοινότητας στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, απαγορεύει στις αρχές των κρατών μελών να απορρίπτουν αιτήσεις και άλλα έγγραφα των ασφαλισμένων επειδή έχουν συνταχθεί σε επίσημη γλώσσα άλλου κράτους μέλους⁸⁷. Οφείλουν να μεριμνήσουν οι ίδιες για τη μετάφραση των κειμένων αυτών, εφόσον είναι απαραίτητη. Συνεπώς, συνάγεται από τις διατάξεις αυτές ευχέρεια του ασφαλισμένου να χρησιμοποιήσει γλώσσα διαφορετική από αυτή του κράτους στο οποίο εργάζεται, με την οποία είναι περισσότερο εξοικειωμένος, χωρίς να πρέπει απαραίτητα να πρόκειται για τη γλώσσα του κράτους καταγωγής αυτού.

Πιο συγκεκριμένες απαιτήσεις σε βάρος των αρχών των κρατών μελών θέτει ο Κανονισμός 574/72, ο οποίος ρυθμίζει τις λεπτομέρειες εφαρμογής του προηγούμενου κανονισμού. Επιβάλλει οι αποφάσεις που λαμβάνονται από τους αρμόδιους φορείς σχετικά με τα κοινωνικοασφαλιστικά ζητήματα που ρυθμίζει ο κανονισμός, όπως παροχές λόγω αναπηρίας, γήρατος ή θανάτου, να κοινοποιούνται στον αιτούντα στη γλώσσα του⁸⁸. Ο Κανονισμός δεν διευκρινίζει εάν η γλώσσα αυτή πρέπει να είναι μία από τις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας. Όμως δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στους σκοπούς του νομοθετήματος να

---

⁸⁶ Creech,ό.π., σελ. 115

⁸⁷ Άρθρα 84§4 και 81 του Κανονισμού

⁸⁸ Άρθρο 48

αναγνωρίζονται στους μετακινούμενους εργαζόμενους δικαιώματα που δεν έχουν ούτε στο κράτος μέλος καταγωγής τους. Λ.χ. θα μπορούσε να τεθεί το ζήτημα εάν υπήκοος κράτους μέλους με μία επίσημη γλώσσα, ο οποίος ανήκει σε γλωσσική μειονότητα και δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει εντός του κράτους αυτού τη μητρική του γλώσσα, θα μπορούσε, εάν μετακινηθεί για εργασία σε άλλο κράτος μέλος, δυνάμει του ανωτέρω Κανονισμού να απαιτήσει από τις αρχές να του απευθυνθούν στη μητρική του γλώσσα, ακόμη και στην περίπτωση που αυτή δεν συγκαταλέγεται στις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας. Καταφατική απάντηση θα άνοιγε τους ασκούς του Αιόλου σε ζητήματα εθνικής γλωσσικής πολιτικής και θα ήταν μάλλον πρόωρη στο παρόν στάδιο της ενοποίησης.

Το ΔΕΚ προσπάθησε να επεκτείνει την υποχρέωση ενημέρωσης του ασφαλισμένου σε γλώσσα που καταλαβαίνει, ακόμα και σε περιπτώσεις που δεν υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού αυτού. Στην υπόθεση *Farrauto*⁸⁹ τέθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου το ζήτημα της επίδοσης απόφασης αλλοδαπής ασφαλιστικής αρχής σε εργαζόμενο άλλου κράτους μέλους. Παρόλο που το κύριο ερώτημα δεν αφορούσε τη γλώσσα στην οποία είχε συνταχθεί η απόφαση αυτή αλλά τους τρόπους έγκυρης ενημέρωσης του ασφαλισμένου, το Δικαστήριο θέλησε να επισημάνει την ανάγκη ο ασφαλισμένος να ενημερώνεται σε γλώσσα που κατανοεί.

«Ιδιαίτερο πρόβλημα σχετικά με την ασφάλεια δικαίου ενδέχεται να ανακόψει εάν η απόφαση που κοινοποιείται στον ενδιαφερόμενο είναι σε γλώσσα την οποία αυτός δεν κατανοεί. Ορισμένες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων λαμβάνουν υπ' όψιν δυσκολίες γλωσσικής φύσης, προβλέποντας είτε ότι οι αρχές κράτους μέλους δεν μπορούν να απορρίψουν αιτήματα ή άλλα έγγραφα που υποβάλλονται σε αυτές λόγω του ότι έχουν συνταχθεί σε επίσημη γλώσσα άλλου κράτους μέλους [...] είτε ότι ορισμένες αποφάσεις κοινοποιούνται στον αιτούντα στη δική του γλώσσα [...]. Όμως αυτές οι διατάξεις

---

⁸⁹ Απόφαση ΔΕΚ 18-2-197, 66/74, Alfonso Farrauto κατά Bau-Berufsgenossenschaft.

δεν εφαρμόζονται στην παρούσα υπόθεση. Τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών πρέπει παρόλα αυτά να μεριμνούν ώστε η ασφάλεια δικαίου να μην παραβλάπτεται από απώλεια προθεσμίας⁹⁰ που οφείλεται στην ανικανότητα του εργαζόμενου να κατανοήσει τη γλώσσα στην οποία του κοινοποιείται μια απόφαση».

Δικαίωμα επιλογής γλώσσας διεξαγωγής δίκης

Ο Κανονισμός 1612/68 δεν απαγορεύει τις διακρίσεις μόνο σχετικά με τους όρους εργασίας αλλά και με «κοινωνικά πλεονεκτήματα» που σχετίζονται με την παροχή εργασίας⁹¹. Το Δικαστήριο κατά την ερμηνεία του όρου αυτού διεύρυνε κατά πολύ τα όρια προστασίας από διακρίσεις. Ως κοινωνικό πλεονέκτημα χαρακτήρισε στην υπόθεση *Mutsch* ⁹² τη δυνατότητα χρήσης διαφορετικής γλώσσας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, στην περίπτωση που οι αυτό ίσχυε για τους πολίτες του κράτους εγκατάστασης. Συγκεκριμένα, ο *Mutch*, υπήκοος Λουξεμβούργου (από γερμανόφωνο δήμο) εργαζόταν στο Βέλγιο. Σε ποινική διαδικασία εναντίον του, ζήτησε να διεξαχθεί η δίκη στα γερμανικά, όπως γινόταν για τους Βέλγους πολίτες που το επιθυμούσαν. Το δικαστήριο της Λιέγης διατύπωσε προδικαστικό ερώτημα και το ΔΕΚ έκρινε ότι αυτή η δυνατότητα αποτελούσε κοινωνικό πλεονέκτημα το οποίο έπρεπε να χορηγηθεί και στον υπήκοο άλλου κράτους μέλους που εργάζεται στο Βέλγιο, καθώς με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η ενσωμάτωση του κοινοτικού μετανάστη εργαζόμενου στο κράτος μέλος και τελικά διευκολύνει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.

Το ΔΕΚ προχώρησε ένα βήμα παραπέρα στην υπόθεση *Bickel και Franz* ⁹³. Το προδικαστικό ερώτημα υποβλήθηκε από ιταλικό ποινικό δικαστήριο της περιφέρειας του Bolzano, στο πλαίσιο δύο ποινικών δικών. Στην περιφέρεια αυτή επιτρέπεται για τα μέλη της γερμανόφωνης

---

⁹⁰ αγγλικά: failure, γαλλικά: échéance, δεν υπάρχει μετάφραση του κειμένου της απόφασης στα ελληνικά.

⁹¹ Craig- de Burca, ό.π., 736 επ.

⁹² Απόφαση ΔΕΚ 11-7-1985, 137/84, Ministère public / Mutsch.

⁹³ Απόφαση ΔΕΚ 24-11-1998, C-274/96, Bickel & Franz.

κοινότητας η διεξαγωγή της δίκης στα γερμανικά⁹⁴. Οι κατηγορούμενοι Bickel και Franz ήταν γερμανόφωνοι κοινοτικοί αλλοδαποί οι οποίοι όμως δεν ήταν μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής, εργαζόμενοι στην Ιταλία, ώστε να είναι εφαρμοστέος ο Κανονισμός 1612/1968. Δηλαδή δεν μπορούσε να θεωρηθεί η δυνατότητα επιλογής της γλώσσας διεξαγωγής της δίκης ως «κοινωνικό πλεονέκτημα» από το οποίο δεν μπορούν να εξαιρούνται οι εργαζόμενοι με ιθαγένεια άλλου κράτους μέλους.

Όμως, μπορούσαν να προστατευθούν ως αποδέκτες υπηρεσιών. Μάλιστα, το Δικαστήριο έκανε ρητή αναφορά στη γενική αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων (6 ΣυνθΕΚ) αλλά και στην ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής που κατοχυρώνεται για κάθε πολίτη της Ένωσης (18 ΣυνθΕΚ) στο πλαίσιο των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιθαγένεια της Ένωσης και όχι αναγκαστικά από την άσκηση των οικονομικών ελευθεριών⁹⁵. Από το κοινοτικό δίκαιο δεν κατοχυρώνεται δικαίωμα κάθε κατηγορούμενου Ευρωπαίου πολίτη να ζητά τη διεξαγωγή της δίκης στη γλώσσα του. Όταν όμως αναγνωρίζονται μειονοτικά γλωσσικά δικαιώματα από τα κράτη μέλη, δεν επιτρέπεται να αποκλείουν τους κοινοτικούς αλλοδαπούς από αυτά, ακόμη και όταν δεν αφορούν το σύνολο των πολιτών του κράτους αυτού⁹⁶.

Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς κατά πόσο, όταν η εθνική διοίκηση λειτουργεί ως κοινοτική διοίκηση, θα μπορούσε να θεμελιωθεί δικαίωμα των κοινοτικών αλλοδαπών να απευθυνθούν σε αυτή σε γλώσσα της επιλογής τους, επιλέγοντας μία από τις επίσημες της κοινότητας χωρίς αυτή να είναι επίσημη του συγκεκριμένου

---

⁹⁴ Palermo Francesco, “Il diritto all’ uso della lingua minoritaria nel processo”, *Academia* Nr 18, 1999.

⁹⁵ Craig- de Burca, *ό.π.*, σελ. 756.

⁹⁶ Bulterman , *σχόλιο για Case C274/96, Criminal proceedings against Horst Otto Bickel and Ulrich Franz*, Judgment of the Court of 24 November 1998. Full Court., CMLR 36, 36: 1325–1334, ιδίως 1329 επ.

Ενδιαφέρον θα είχε η επέκταση της δυνατότητας αυτής όχι μόνο σε όσους ομιλούν τη μειονοτική αυτή γλώσσα ως μητρική αλλά και σε αυτούς που είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με αυτή.

κράτους; Το Σύνταγμα του Φρίμπουργκ, καντονίου της Ελβετίας, κατοχυρώνει τέτοιο δικαίωμα: όποιος απευθύνεται σε αρχή της οποίας η αρμοδιότητα εκτείνεται στο σύνολο του καντονίου, μπορεί να το κάνει στην επίσημη γλώσσα της επιλογής του⁹⁷. Θα ήταν αφελές να παραβλέψει κανείς ότι μιλάμε για κρατίδιο με πληθυσμό λιγότερο από 300 000 πολίτες και μόλις δύο επίσημες γλώσσες. Δεν υπάρχει δυνατότητα αυτούσιας μεταφοράς του παραδείγματος σε κοινοτικό επίπεδο. Όμως το πεδίο προβληματισμού παραμένει. Όταν μια επιχείρηση κάνει χρήση των κοινοτικών ελευθεριών και επιλέγει να αναπτύξει δραστηριότητα σε άλλο κράτος μέλος, είναι εύλογο να απαιτηθεί να αναλάβει η ίδια το κόστος της επικοινωνίας σε ξένη γλώσσα. Όμως από τη στιγμή που υποκείμενο του κοινοτικού δικαίου είναι όλο και συχνότερα ο ευρωπαίος πολίτης, χωρίς να είναι απαραίτητως και οικονομικώς δρών, το ζήτημα της επικοινωνίας του με τις αρχές σε γλώσσα που κατανοεί παίρνει άλλες διαστάσεις.

Δικαίωμα ορθής μεταγραφής του ονόματος σε άλλο αλφάβητο

Λόγω της ύπαρξης διαφορετικών αλφαβήτων στα κράτη μέλη, ανέκυψε το ζήτημα της μεταγραφής ονομάτων σε άλλη γλώσσα, το οποίο αντιμετωπίστηκε στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου στην περίφημη υπόθεση Κωνσταντινίδης⁹⁸. Ο Χρήστος Κωνσταντινίδης ήταν Έλληνας υπήκοος που ζούσε στη Γερμανία και εργαζόταν ως ελεύθερος επαγγελματίας (μασέρ). Οι γερμανικές αρχές μετέγραψαν το ονοματεπώνυμό του στο λατινικό αλφάβητο με τη γραφή Hrestos Kōnstantinides, εφαρμόζοντας σχετική Σύμβαση περί του τρόπου καταχωρίσεως στα ληξιαρχικά βιβλία επωνύμων και κυρίων ονομάτων, οι οποία προέβλεπε «μεταγραμματισμό». Ο Κωνσταντινίδης προσέφυγε στη δικαιοσύνη, υποστηρίζοντας ότι με τον τρόπο αυτό παραμορφώνεται η

---

⁹⁷ Άρθρο 17 του συντάγματος του Φρίμπουργκ: Langue 1. La liberté de la langue est garantie.

2. Celui qui s'adresse à une autorité dont la compétence s'étend à l'ensemble du canton peut le faire dans la langue officielle de son choix.

⁹⁸ Απόφαση ΔΕΚ της 30-3-1993, υπόθεση C-168/91, βλ. Creech, ό.π., σελ. 123 επ.

προφορά του ονόματός του. Το γερμανικό δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ, προκειμένου να κριθεί η υπόθεση υπό το πρίσμα της ελευθερίας εγκατάστασης και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

Το ΔΕΚ εκκινεί με τη διαπίστωση ότι κατ' αρχήν η μεταγραφή ελληνικού ονοματεπωνύμου στη λατινική αλφάβητο δεν απαγορεύεται από τη Συνθήκη. Όμως, οι κανόνες που εφαρμόζονται για τη μεταγραφή δεν επιτρέπεται να δημιουργούν προβλήματα στην επαγγελματική ζωή του προσώπου αυτού, διαφορετικά βλάπτουν το δικαίωμα εγκατάστασης και είναι αντίθετοι στο άρθρο 52 (νυν 43) της Συνθήκης. Τελικά το Δικαστήριο καταλήγει στην κρίση ότι οι κανόνες για τη μεταγραφή ονόματος σε άλλο αλφάβητο είναι ασυμβίβαστοι προς το άρθρο 52 της Συνθήκης *«κατά το μέτρο που η εφαρμογή τους δημιουργεί τέτοια αμηχανία για τον Έλληνα υπήκοο ώστε να βλάπτει, πράγματι, την ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος εγκαταστάσεως που το άρθρο αυτό του διασφαλίζει. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση κατά την οποία η νομοθεσία του κράτους εγκαταστάσεως υποχρεώνει τον Έλληνα υπήκοο να χρησιμοποιεί, κατά την άσκηση του επαγγέλματός του, γραφή του ονοματεπωνύμου του προκείμενη από τον μεταγραμματισμό στα ληξιαρχικά βιβλία, αν η εν λόγω γραφή είναι τοιαύτη ώστε η προφορά να αλλοιώνεται και αν η παραμόρφωση αυτή τον εκθέτει στον κίνδυνο οι ενδεχόμενοι πελάτες του να πάθουν σύγχυση περί τα πρόσωπα»* (§§ 15, 16).

ΤΕΛΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Η αρχική επιλογή τεσσάρων επισήμων γλωσσών από τους εμπνευστές του κοινοτικού οικοδομήματος δημιούργησε ένα τολμηρό προηγούμενο που κατέληξε σε ένα πολιτειακό μόρφωμα το οποίο λειτουργεί σε 23 γλώσσες! Εάν ξεκινούσε σήμερα η δημιουργία των Κοινοτήτων, δεν είναι πιθανό να επιλεγόταν η ίδια λύση. Δεδομένο είναι ότι έχει αναπτυχθεί ένας πολύπλοκος μηχανισμός που άλλοτε απορροφά τους κραδασμούς της πολυγλωσσίας και άλλες φορές καλύπτει πίσω από το μανδύα της την απουσία πραγματικής συνεννόησης.

Ξεκινώντας κανείς να εξερευνήσει την αλληλεπίδραση πολυγλωσσίας και δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση καταλήγει να εξετάζει ζητήματα εντελώς ασύνδετα μεταξύ τους. Από τις ερμηνευτικές μεθόδους του δικαίου φτάνει στις ετικέτες των προϊόντων και από το όνομα του ευρώ, της μόνης πραγματικής ευρωπαϊκής λέξης, στο όνομα του Έλληνα μασέρ που εργάζεται στη Γερμανία. Η γλώσσα, όπως και το δίκαιο, ρυθμίζουν λογικά και κανονιστικά κάθε πτυχή της κοινωνικής συμβίωσης και αναπόφευκτα και της πορείας της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η πρόκληση που αντιμετωπίζει η πορεία αυτή είναι ότι πρόκειται για ενοποίηση δια του δικαίου χωρίς παράλληλη ενοποίηση δια της γλώσσας. Έτσι το ενιαίο δίκαιο προσπαθεί να εκφραστεί μέσα από τις εθνικές γλώσσες και συγχρόνως επιχειρεί να τις ελέγξει, όταν απειλούν με εθνικά γλωσσικά εμπόδια την ενιαία εφαρμογή του.

Πίνακας βιβλιογραφίας

Βιβλία

Craig Paul – de Búrca Gráinne, *EU Law*³, Oxford University Press, 2003

Creech Richard, *Law and Language in the European Union*, Europa Law Publishing, 2004

Trova Hélène, *Le statut juridique de l' action culturelle et linguistique de la France à l' étranger*, LJDJ, Paris 1994

Λαζαράτος Πάνος, *Η Γραμματική Ερμηνεία στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2004

Ρούκουνας Εμμανουήλ, *Διεθνές Δίκαιο (τ.Ι)²*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997

Σαχπεκίδου Ευγενία, *Ελεύθερη κυκλοφορία τηλεοπτικών υπηρεσιών στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα*, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσ/νίκη 1990

Χριστιανός Βασίλειος, *Κοινοτικό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997

Άρθρα

Alcaraz Manuel, “Languages and Institutions in the European Union”, Mercator Working Papers, 2001

Athanassiou Phoebus, "The application of multilingualism in the European Union Context", European Central Bank, Legal working paper series No 2/ March 2006

Bobek Michal, "A new legal order or a non-existing one?", CYELP (Croatian Yearbook of European Law and Policy) 2 [2006], pp. 265-298
βρέθηκε σε // hrcak.srce.hr/file/44720

Bobek Michal, "The binding force of Babel. The enforcement of EC Law Unpublished in the Languages of New Member States", EUI Working Paper LAW 2007/06

Bulterman , σχόλιο για Case C274/96, *Criminal proceedings against Horst Otto Bickel and Ulrich Franz*, Judgment of the Court of 24 November 1998. Full Court., CMLR 36, 36: 1325-1334

Cabral Pedro, σχόλιο σε Case C-168/98, *Grand-Duchy of Luxembourg v. European Parliament and Council of the European Union*, Judgment of 7 November 2000, [2000] ECR I-9131, CMLR 39, 129-150

Carbonneau Thomas, 'Linguistic Legislation and Transnational Commercial Activity: France & Belgium, The American Journal of Comparative Law, Vol. 29 No3, pp 393-412

Carty Anthony, " The yearning for unity and the eternal return of the tower of Babel", European Journal of Legal studies: issue 1,

Christianos Vassileios, "L' interprétation des textes juridiques rédigés dans plus d' une langue en Grèce", RHDI 59 (2006) p. 23-30

Creech Richard case note on case C-160/03, Kingdom of Spain v. Eurojust, *European Constitutional Law Review*, 2: 147-151, 2006

Creech Richard case note on case C-160/03, Kingdom of Spain v. Eurojust, *European Constitutional Law Review*, 2: 147-151, 2006

Davide Rovetta, "*The Peculiar Language Regime of the European Community Can Be Relied upon as a Valid Defence Against the Customs Administration*", *Global Trade and Customs Journal*, Volume 3, Issue 4, p. 142-143 [2008 Kluwer International]

de Witte Bruno, "Free Movement of Persons and Language Legislation of the Member States of the EU Some Reflections after the Recent Judgement in Bickel and Franz", *Academia* Nr 18, 1999

Dunbar Robert, "Is there a duty to legislate for linguistic minorities?", *Journal of law and society* volume 33, number 1, march 2005, pp. 181-98

Glanert Simone, "Speaking Language to Law: The case of Europe", *Legal Studies*, Vol. 28 No. 2, June 2008, pp. 161-171

Gallas Tito, "La rédaction législative multilingue dans l' Union européenne: bilan et perspectives", *LEGES* 2001/3, pp 115-129

Haviland John, "Ideologies of Language: Some Reflections on Language and U.S. Law", *American Anthropologist* 105(4): 764-774 2003

Lane Robert and Shuibhne Niamh Nic, σχόλιο για Case C281/98, *Roman Angonese v. Cassa di Risparmio di Bolzano SpA*, Judgment of 6 June 2000, *CMLR* 37: 1237-1247, 2000

Lasinski-Suleci Krzysztof and Morawski Wojciech, "Late publication of EC law in languages of new member states and its effects: obligations on individuals following the court's judgement in *skoma-lux*", CMLR 45: 705-725, 2008-09-13

Palermo Francesco, "Il diritto all' uso della lingua minoritaria nel processo", *Academia* Nr 18, 1999

Saumyajit Ray, "Politics over Official Language in the United States: Aspects of Constitutional Silence on the Status of English", *International Studies* 44, 3 (2007): 235-52

Schmid Carol, Zepa Brigita and Snipe Arta, "Language Policy and Ethnic Tensions in Quebec and Latvia", *International Journal of Comparative Sociology* Vol 45(3-4): 231-252

Shuibhne Niamh Nic, "*The EU and its language scheme: before and after enlargement*", εισήγηση σε X Linguapax Congress, Diversity, Sustainability and Peace, Barcelona, 20-23 May 2004

Shuibhne Niamh Nic, commentary on kik judgement case C- 361/01, CMLR 41: 1093-1111, 2004

Sik Hung Ng, "Language based discrimination", *Journal of Language and Social Psychology*, volume 26 Number 2 June 2007 106-122

Urban Nikalaus, "One legal language and the mainenance of cultural and linguistic diversity", *European Review of Private Law* 1: 51-57, 2000

Viala Alexandre, "Désordre normatif et pluralitélinguistique européenne", *Revue du Droit Pyblic* No 1-2006, p. 13-152

Λαζαράτος Πάνος, «Η γραμματική ερμηνεία στο ευρωπαϊκό δίκαιο»,
ΔιΔικ18 (2006) σελ. 1438-1445

Λαζαράτος Πάνος, «Η ιστορική-γενετική ερμηνεία στο ευρωπαϊκό δίκαιο»,
ΔιΔικ17 (205) σελ. 1389-140

Μουαμελετζή Ευτυχία, σχόλιο στην απόφαση C- 193/05, ΕΕΕυρΔ 2/2001,
σελ. 366-372

Πρεβεδούρου Ευγενία, σχόλιο στην απόφαση C- 506/04, ΕΔΔΔΔ 2/2007,
σελ. 530-536

Τσαδήρας Αλέξανδρος, σχόλιο στην απόφαση C-506/04, ΕΕΕυρΔ 3-4/2006,
σελ. 537-540